

PODSTAWOWE OBOWIĄZKI I UPRAWNIENIA CHRZEŚCIJAN

WPROWADZENIE

W kulturze prawnej ostatnich czasów obserwujemy wzrost świadomości odnośnie godności człowieka. Znajduje to swój wyraz w powszechnym dążeniu do poszanowania i ochrony praw przysługujących człowiekowi w życiu społecznym. Uwidacznia się to w ochronie uprawnień osobowych zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w prawie wewnętrznym poszczególnych państw. Prawa te są rozumiane jako prawa wrodzone, niezbywalne i powszechne, należne każdemu człowiekowi od pierwszego momentu jego życia.

W nauczaniu Kościoła posoborowego obok problematyki praw człowieka występuje problematyka praw chrześcijanina, czyli tych uprawnień i obowiązków, jakie należą się każdemu ochrzczoneму w społeczności kościelnej. Zagadnienie to jest szczególnie aktualne, bowiem we współczesnym Kościele istnieje rozbudzona świadomość co do tego, czym jest wspólnota Kościoła i jakie jest miejsce każdego ochrzczonego w tej wspólnocie. Ta nowa świadomość Kościoła znalazła wyraz w badaniach naukowych i w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego, promulgowanym 25 stycznia 1983 r.

Prawa człowieka i prawa chrześcijanina to dwie kategorie historyczne praw jednostki ludzkiej w życiu społecznym. Prawa człowieka ze względu na treść i zakres mają uniwersalny charakter, natomiast prawa chrześcijanina mają charakter bardziej specyficzny. Określają bowiem pozycję jednostki ludzkiej w życiu społeczności kościelnej.

Pewnego wyjaśnienia wymaga sformułowanie: „podstawowe obowiązki i uprawnienia chrześcijan”. Zgodnie z kanonem 204 nowego KPK przez chrześcijan należy rozumieć tych ludzi, którzy przyjęli sakrament chrztu św., poprzez który zostali włączeni w Chrystusa i Kościół. W dokumentach Soboru Watykańskiego II oraz w literaturze teologicznej i kanonistycznej używa się zamiennie terminów „chrześcijanin” (*christianus*) i „wierny” (*christifidelis*). Termin „*christifidelis*” tłumaczony jest różnie w różnych językach narodowych. W języku polskim tłumaczony jest na „chrześcijanin” lub „wierny”; w języku francuskim na „*chrétien*”; w języku niemieckim na „*der Gläubige*”, „*der Christgläubige*”; w języku hiszpańskim na „*fiel*”; w języku włoskim na „*fedeles*” lub „*cristiano*”.

W oficjalnym tłumaczeniu nowego KPK w języku polskim używa się wyrazu „wierny” na oznaczenie łacińskiego „*christifidelis*”. Jednakże wyraz „wierny”, wydaje się, że nie oddaje całego zakresu treści, jaka mieści się w pojęciu „*christifidelis*”. Wyrażenie „wierni” odnosi się tylko do tych spośród chrześcijan, którzy pozostają w pełnej wspólnocie z Kościołem katolickim.

Natomiast zgodnie z kan. 204 nowego KPK wyrażenie „christifidelis” odnosi się do wszystkich chrześcijan.

Każdy chrześcijanin posiada w Kościele uprawnienia i obowiązki wynikające z godności osoby ludzkiej, chrztu, przynależności do Kościoła i uczestnictwa we wspólnym kapłaństwie wiernych. Co innego oznacza, jak wyjaśnia W. Bertrams, „posiadanie uprawnień” (exsistentia iurium), a co innego „korzystanie z uprawnień” (exercitium iurium). Podstawowymi prawami chrześcijan w Kościele cieszy się każdy ochrzczony, natomiast w pełni może z nich korzystać tylko ten ochrzczony, który spełnia podstawowe obowiązki względem Kościoła, tj. utrzymuje pełną łączność ze wspólnotą kościelną w wierze, sakramentach i hierarchią. W niniejszym artykule będzie mowa tylko o prawach i obowiązkach podstawowych. Są to uprawnienia i obowiązki wynikające z pozytywnej woli Chrystusa, a nie z pozytywnej woli prawodawcy kościelnego. Prawodawca kościelny jedynie te obowiązki i uprawnienia uznaje, formułuje, chroni i proklamuje w pozytywnym prawie kanonicznym.

Proklamacja podstawowych obowiązków i uprawnień chrześcijan dokonana w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego jest wielkim osiągnięciem w historii prawodawstwa kościelnego. Po raz pierwszy wśród norm prawa kanonicznego został zamieszczony katalog uprawnień i obowiązków wspólnych wszystkim ochrzczonym. W ten sposób formalnie zostały uznane i otoczone ochroną prawną uprawnienia i obowiązki należne członkom społeczności kościelnej z racji ich godności ludzkiej, przynależności do Kościoła wynikającej ze chrztu oraz z racji udziału w zbawczej misji Chrystusa i Kościoła.

PROKLAMACJA OBOWIĄZKÓW I PRAW WSZYSTKICH CHRZEŚCIJAN W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Podmiot obowiązków i uprawnień

W nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego w kan. 208—223 zostały proklamowane obowiązki i uprawnienia wspólne wszystkim chrześcijanom¹, tzn. tym ludziom, którzy przez chrzest zostali wszczępieni w Chrystusa i stali się uczestnikami kapłańskiego, prorockiego i królewskiego posłannictwa Chrystusa i są powołani do misji, jaką Bóg powierzył pełnić Kościołowi w świecie². Katalog ten został zamieszczony w Kodeksie pod tytułem „De omnium christifidelium obligationibus et iuribus”. Takie sformułowanie wypływa z przesłanek teologicznych. Źródłem podstawowych obowiązków i uprawnień chrześcijan jest nowa jakość w sensie bytowym i działaniowym, a staje się to dzięki odrodzeniu w Chrystusie i przez Chrystusa³. Teologiczne określenie chrześcijan podane zostało w kanonie 204 KPK, w którym jest powiedziane, że chrześcijanami są ludzie, którzy przez chrzest wszczępieni w Chrystusa, zostali ukonstytuowani Ludem Bożym. Z tej nadprzyrodzonej inkorporacji, jaka dokonuje się przez chrzest wynikają pewne relacje zobowiązująco-uprawniane między ochrzczonym a Bogiem i całą wspólnotą Ludu Bożego. Bo-

¹ Oprócz katalogu podstawowych obowiązków i praw wszystkich wiernych, w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego został zamieszczony katalog obowiązków i uprawnień wiernych świeckich (kan. 224—231) oraz katalog obowiązków i uprawnień osób duchownych (kan. 273—289).

² Kan. 204 § 1.

³ *Redemptor hominis*, n. 8—11; W. Hryniewicz, *W głąb tajemnicy odkupienia*. Doniosłość soteriologicznej nauki Jana Pawła II, w: Jan Paweł II naucza, t. V: Jan Paweł II, *Redemptor hominis*. Tekst i komentarze, Lublin 1982, s. 188—194.

gactwo tych relacji trudno jest wyrazić w języku jurejycznym. W języku prawnym dadzą się wyrazić tylko te relacje, jakie zachodzą między ludźmi, między człowiekiem ochrzczonej a pozostałymi członkami wspólnoty kościelnej.

Chrzest powoduje powstanie węzła sakramentalnej jedności między ochrzczonej a całą wspólnotą kościelną. Jednakże chrzest zapoczątkowuje tylko tę więź, uzdalniając człowieka do tego, by dalej sam przez własne działanie osiągnął pełnię inkorporacji. Ta teologiczna prawda została wyrażona w nowym Kodeksie, podobnie jak w starym, w słowach: „Przez chrzest człowiek zostaje wcielony do Kościoła Chrystusowego i staje się w nim osobą wraz z obowiązkami i prawami, które są właściwe chrześcijanom”⁴. Nabywa więc zdolność prawną do podejmowania określonych czynności prawnych w Kościele, do których jest uprawniony lub zobowiązany.

Przed wyliczeniem poszczególnych obowiązków i uprawnień, w Kodeksie została promulgowana zasada fundamentalnej równości wszystkich chrześcijan: „Z racji odrodzenia w Chrystusie wszyscy wierni są równi co do godności i działania, na skutek czego każdy, zgodnie z własną pozycją i zadaniem współpracuje w budowaniu Ciała Chrystusowego”⁵. Zasada ta została szeroko przedstawiona w dokumentach Soboru Watykańskiego II, natomiast nowy Kodeks dokonał jej pozytytywizacji. Warto na tym miejscu przypomnieć naukę Soboru o powszechnej równości ochrzczonej. W konstytucji dogmatycznej o Kościele Sobór stwierdza, że podstawą równości w Kościele jest wspólna godność człowieka jako dziecka Bożego. Wszystko, co powiedziano o Ludzie Bożym, stosuje się na równi do świeckich, zakonników i duchownych⁶. Podkreśla dalej, że istnieje jeden Lud Wybrany, że wspólna jego godność nie polega na tym, czy ktoś należy do hierarchii, czy też nie, ale na odrodzeniu w Chrystusie, czyli udziale w sakramencie chrztu. Wszyscy, którzy należą do Kościoła, posiadają wspólną łaskę synostwa Bożego, wspólne powołanie do doskonałości, jedno zbawienie, jedną nadzieję i niepodzielną miłość⁷. Stąd w Chrystusie i w Kościele nie ma żadnej nierówności ze względu na pochodzenie, przynależność narodową, stan społeczny czy płeć, bo wszyscy są jednym w Chrystusie Jezusie⁸.

Następną przyczyną powszechnej równości ochrzczonej jest wspólne posłannictwo przekazane przez Chrystusa wszystkim członkom Kościoła⁹. Chrystus założył Kościół z konkretnym i określonym posłannictwem, które Sobór tak opisuje: „Kościół powstał do życia w tym celu, by szerząc Królestwo Chrystusowe po całej ziemi ku chwale Ojca, uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia i by przez nich skierować cały świat rzeczywistości do Chrystusa”¹⁰. Uświęcenie osobiste, rozszerzanie zbawienia na innych i konsekracja świata są aspektami tej samej rzeczywistości, tej samej

⁴ Kan. 96; por. kan. 97 KPK z 1917 r.

⁵ Kan. 208.

⁶ *Lumen gentium*, n. 30; E. Hamel, *Aequalitas secundum Conc. Vaticanum II*, *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 56(1967) 2—3, s. 248; J. Beyer, *De statuto iuridico christifidelium iuxta vota Synodi Episcoporum in novo Codice iuris condendo*, *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 57(1968) 4, s. 552.

⁷ *Lumen gentium*, n. 32.

⁸ *Lumen gentium*, n. 32.

⁹ A. del Portillo, *Laici e fedeli nella Chiesa*, Milano 1969, s. 19; M. Plate, *Weltereignis Konzil — Darstellung — Sinn — Ergebnis*, Freiburg Br. 1966, s. 177—183; A. Śliwiński, *Idea Ludu Bożego we współczesnej eklezjologii*, Pelplin 1974, s. 229; R. Sobański, *Kościół jako podmiot prawa*. Elementy eklezjologii prawnej, Warszawa 1983, s. 135—136.

¹⁰ *Apostolicam actuositatem*, n. 2.

misji ¹¹. Urzeczywistnianie tej misji nazywa się apostołatem ¹². Kompetentnie i w sposób równy dotyczy to wszystkich członków Kościoła ¹³. Wszystkie członki Kościoła otrzymują od Chrystusa to samo prawo i obowiązek apostołstwa na mocy samego zjednoczenia z Chrystusem ¹⁴.

W Kościele istnieje różnorodność posługiwania, ale jedność posłannictwa. Nie należy mieszać posłannictwa Kościoła z posłannictwem hierarchii w Kościele. Posłannictwo Kościoła i posłannictwo hierarchii w ścisłości nie są terminami synonimicznymi, jak nie są synonimami słowa: Kościół i hierarchia kościelna. Posłannictwo Kościoła odnosi się do wszystkich członków Kościoła, podczas gdy posłannictwo hierarchii jest tylko konkretnym aspektem misji Kościoła, realizowanym przez członków hierarchii ¹⁵. Wspólne uczestnictwo wszystkich członków w jednej misji Kościoła przynosi jako konieczną konsekwencję istnienie radykalnej, fundamentalnej równości wszystkich jego członków.

Obok fundamentalnej równości wszystkich chrześcijan, istnieje w Kościele różnorodność funkcji, wynikająca z woli Chrystusa. W rzeczywistości bowiem nie wszyscy członkowie Ludu Bożego spełniają we wspólnocie Kościoła te same zadania. Inne zadania mają w Kościele członkowie hierarchii, inne wierni świeccy. Obok fundamentalnej równości istnieje w Kościele nierówność funkcjonalna ¹⁶. Obok statusu wspólnego, różne grupy wiernych mają status osobowy odrębny odpowiednio do piastowanej funkcji kościelnej. W pierwszym wypadku jest równość, w drugim rozróżnienie, różnorodność, różnorodność. Konstytucja „*Lumen gentium*” podkreśla, że Kościół święty z ustanowienia Bożego organizuje się i rządzi z podziwu godną różnorodnością. Choć niektórzy z woli Chrystusa ustanawiani są nauczycielami, szafarzami tajemnic i pasterzami innych, to jednak wśród wszystkich panuje prawdziwa równość, jeśli chodzi o godność i wspólną działalność wokół budowania Kościoła ¹⁷. Istnieje różnica między tymi, którzy mają władzę nauczania, uświęcania i kierowania na mocy kapłaństwa sakramentalnego, a tymi, którzy tej władzy nie mają. Istnieje istotna różnica między kapłaństwem sakramentalnym, a powszechnym kapłaństwem wiernych, ale to nie obala fundamentalnej równości wszystkich ochrzczonych, która to równość opiera się na wspólnej godności dzieci Bożych i na udziale wszystkich ochrzczonych w potrójnej misji zbawczej Chrystusa, misji proroczej, kapłańskiej i królewskiej. Fundamentalna równość wszystkich ochrzczonych może współistnieć z różnorodnością funkcji i stanów w Kościele. To samo prawo Boże, które proklamuje równość wszystkich ludzi i chrześcijan, równocześnie afirmuje różnorodność, którą rządzi się i kieruje Kościół. „Tak jak w jednym ciele mamy wiele członków, a wszystkie członki nie mają tej samej czynności, tak wszyscy stanowimy jedno ciało w Chrystusie, a brani z osobna, jesteśmy członkami jedni drugich (Rz 12,4—5) ¹⁸.

Zasada równości członków Ludu Bożego jest podstawową zasadą współżycia we wspólnocie Kościoła i stanowi jeden z elementów wspólnego statusu sakramentalnego chrześcijan.

¹¹ *Lumen gentium*, n. 34; *Apostolicam actuositatem*, n. 2.

¹² *Apostolicam actuositatem*, n. 2.

¹³ *Apostolicam actuositatem*, n. 2; *Lumen gentium*, n. 7.

¹⁴ *Apostolicam actuositatem*, n. 3.

¹⁵ *Lumen gentium*, n. 30; *Christus Dominus*, n. 16.

¹⁶ Portillo, dz. cyt., s. 22.

¹⁷ *Lumen gentium*, n. 32.

¹⁸ *Lumen gentium*, n. 32.

Prawodawca kodeksowy na pierwszym miejscu wymienia obowiązki chrześcijan. Kolejność ta nie jest przypadkowa. Ma ona swoje uzasadnienie w tym, iż przez chrzest człowiek zawiązuje więź ze wspólnotą kościelną, a dalsze umocnienie tej więzi dokonuje się przez akceptację takiej wspólnoty, jaka została ustanowiona przez Chrystusa. Chrześcijanin w pierwszej kolejności ma obowiązek w akcie swej wiary zaakceptować tę wspólnotę. Kto nie uzna tego obowiązku, tym samym nie będzie mógł korzystać z tych uprawnień, których wykonywanie jest związane ze stopniem przynależności do wspólnoty kościelnej.

1. Wyliczając podstawowe obowiązki, Kodeks najpierw stawia obowiązek zachowania wspólnoty z Kościołem¹⁹: „Z wielką pilnością wierni powinni wypełniać obowiązki, którymi są związani zarówno wobec Kościoła powszechnego, jak i partykularnego, do którego należą zgodnie z przepisami prawa”²⁰. Przez chrzest nastąpiło nawiązanie więzi między człowiekiem i wspólnotą kościelną, ale jej rozwój prowadzący do pełnej przynależności uzależniony jest od całkowitej afirmacji takiej wspólnoty, jaką założył Chrystus. Kodeks w kan. 205 podaje trzy kryteria pełnej przynależności chrześcijan do Kościoła. Są nimi: wyznawanie wiary, korzystanie z sakramentów i uznanie władzy kościelnej.

2. W kan. 210 prawodawca stwierdza, że wszyscy wierni, zgodnie z własną pozycją, winni starać się prowadzić święte życie, przyczyniać się do wzrostu Kościoła i ustawicznie wspierać rozwój jego świętości. Istotą powołania chrześcijańskiego jest powołanie do świętości, które odpowiada naturalnemu dążeniu człowieka do Prawdy, Dobra i Piękna. Między świętością osobistą chrześcijanina a świętością Kościoła istnieje ścisły związek, gdyż wzrost świętości Kościoła przejawia się w świętości jego członków. Realizowanie obowiązku świętości jest źródłem wielu uprawnień, czyli domagania się ze skarbcza Kościoła tego wszystkiego, co jest niezbędne do duchowego rozwoju chrześcijanina.

3. W kan. 211 Kodeks stwierdza, że wszyscy wierni mają obowiązek i prawo współpracy w tym, aby Boże przepowiadanie zbawienia rozszerzało się coraz bardziej na wszystkich ludzi każdego czasu i całego świata. Uprawnienie to i obowiązek mają swój fundament w misji zbawczej Kościoła, której głównym zadaniem jest głoszenie dobrej Nowiny wszystkim ludziom, a szczególnie tym, którzy jej nie znają.

4. W kan 212 § 1 sformułowany został obowiązek posłuszeństwa chrześcijan względem Pasterzy. Pasterzami są ci, którzy mają udział w hierarchicznym kapłaństwie Kościoła. „Kapłan urzędowy, dzięki świętej władzy, jaką się cieszy, kształci lud kapłański i kieruje nim (...)”²¹. Obowiązek posłuszeństwa Pasterzom jest wyrazem akceptacji przez chrześcijan takiej struktury Kościoła, jaka została ustanowiona przez Chrystusa. „To, co święci pasterze, jako reprezentanci Chrystusa, wyjaśniają jako nauczyciele wiary, albo postanawiają jako kierujący Kościołem, wierni, świadomi własnej odpowiedzialności, obowiązani są wypełniać z chrześcijańskim posłuszeństwem”²². Nadto

¹⁹ Kan. 209 § 1.

²⁰ Kan. 209 § 2. Kanony podawane są w tłumaczeniu polskim według: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań wyd. Pallottinum 1984.

²¹ *Lumen gentium*, n. 10.

²² Kan. 212 § 1.

prawodawca zaznaczył, iż wierni mają być „świadomi własnej odpowiedzialności” w okazywaniu posłuszeństwa. Przełożeni nie mogą więc zobowiązywać wiernych do aktów ślepego posłuszeństwa, ani też zwalniać ich od osobistej odpowiedzialności. Przez ślepe posłuszeństwo, w pejoratywnym znaczeniu, rozumie się rezygnację z własnej woli i własnego rozeznania wartości moralnej czynu, a zatem i z wysiłku duchowego, jakiego to rozeznanie wymaga. Tak rozumiane ślepe posłuszeństwo nie prowadziłoby do rozwoju osobowego człowieka, byłoby nawet niemoralne, bo człowiek jest obowiązany do działania w sposób sobie właściwy, to jest w sposób rozumny i wolny.

5. W kan. 222 zostały wymienione dwa obowiązki dotyczące dziedziny dóbr materialnych. W § 1 tegoż kanonu zostało powiedziane, że wierni mają obowiązek zaradzić potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy. W § 2 kan. 222 natomiast prawodawca stwierdza, że wierni obowiązani są także do popierania sprawiedliwości społecznej, jak również, pamiętając o przykazaniu Pana, do udzielania pomocy biednym z własnych dochodów. Znaczy to, że wierni mają rozporządzać dobrami materialnymi zgodnie z zasadami sprawiedliwości społecznej i nakazem moralnym miłości bliźniego.

Podstawowe uprawnienia chrześcijan

Przynależność do wspólnoty kościelnej jest źródłem nie tylko obowiązków, ale również wielu podstawowych uprawnień. W nowym Kodeksie najpierw zostały wymienione te uprawnienia, które są ściśle związane z udziałem chrześcijan w życiu wewnętrznym wspólnoty kościelnej.

1. Wśród uprawnień na pierwszym miejscu zostało wymienione prawo chrześcijan do przedstawiania Pasterzom swoich potrzeb, zwłaszcza duchowych i swoich życzeń²³. Uprawnienie to wydaje się być konsekwencją podjęcia obowiązku dążenia do świętości i obowiązku współpracy w głoszeniu Ewangelii.

Następnie prawodawca wymienia bardziej szczegółowe uprawnienia chrześcijan w życiu wspólnoty kościelnej.

2. Kan 212 § 3 stwierdza, iż chrześcijanie mają prawo, a niekiedy nawet obowiązek, aby stosownie do posiadanej wiedzy, kompetencji i zdolności mogli wyjawiać Pasterzom swoje zdanie w sprawach dotyczących dobra Kościoła. To uprawnienie przysługuje wiernym nie tylko w stosunku do hierarchii, ale i w odniesieniu do innych wiernych. Jednakże w korzystaniu z tego uprawnienia mają zważać na to, aby była zachowana nienaruszalność wiary i obyczajów, szacunek należny Pasterzom, pożytek ogółu i godność osób²⁴. W szczególny sposób odnosi się to do tych, którzy *ex professo* mają wpływ na kształtowanie opinii publicznej za pośrednictwem środków masowego przekazu.

3. W kan. 213 prawodawca gwarantuje chrześcijanom prawo otrzymywania pomocy od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów. Każdy chrześcijanin posiada prawo i obowiązek

²³ Kan. 212 § 2.

²⁴ Kan. 212 § 3; Z. Varalta, *De principio subsidiariorum relate ad ordinandam administrationem iustitiae in Ecclesia*, w: *Acta Conventus Internationalis Canonistarum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 334—355; W. Bertrams, *De principio subsidiariorum in Iure Canonico*, *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 46(1957), s. 3—65.

pragnienia Boga i osiągnięcia zbawienia. Pragnienie to zostaje spełnione najlepiej poprzez przyjmowanie sakramentów i słowa Bożego ²⁵.

4. W kan. 214 zostały sformułowane dwa uprawnienia. W pierwszej części kanonu zostało stwierdzone, że wiernym przysługuje prawo sprawowania kultu Bożego, zgodnie z przepisami własnego obrządku, zatwierdzonego przez prawowitych pasterzy Kościoła. Natomiast druga część kanonu mówi o uprawnieniu wiernych do własnych form duchowości, zgodnych jednak z doktryną Kościoła. Powyższe sformułowanie odnosi się zarówno do tradycyjnych form duchowości, jak również i do nowych, będących przejawem młodości i dynamizacji Kościoła.

5. Również w kan. 215 wyliczone zostały dwa uprawnienia chrześcijan. W pierwszej części kanonu jest mowa o tym, że wierni mają prawo swobodnego zakładania stowarzyszeń i kierowania nimi dla celów miłości lub pobożności, albo dla ożywienia chrześcijańskiego powołania w świecie. Druga część kanonu mówi o uprawnieniu do odbywania zebrań przez te stowarzyszenia dla osiągnięcia wspólnych celów. Oba uprawnienia mają uzasadnienie zarówno w godności osoby ludzkiej, jak i we wspólnym kapłaństwie wiernych.

6. W kan. 216 zostało podane prawo chrześcijan do podejmowania własnych inicjatyw mających na celu popieranie i podtrzymywanie działalności apostołskiej. Z uprawnienia tego może korzystać każdy zgodnie ze swoim stanem i pozycją, tzn., że inaczej z tego prawa będą korzystać wierni świeccy, a inaczej duchowni i członkowie instytutów życia konsekrowanego. Sformułowanie kanonu zawiera klauzulę, iż żadna inicjatywa apostołska nie może sobie przypisywać miana katolickiej, jeżeli nie otrzyma zgody kompetentnej władzy kościelnej.

7. W kan. 217 prawodawca stwierdza, iż wierni którzy to przez chrzest są powołani do prowadzenia życia zgodnego z doktryną ewangeliczną, posiadają prawo do wychowania chrześcijańskiego. Przez wychowanie to mają być odpowiednio przygotowani do osiągnięcia dojrzałości osoby ludzkiej i jednocześnie do poznania i przeżywania tajemnicy zbawienia.

8. W kan. 218 jest mowa o prawie do wolności w uprawianiu nauk teologicznych. Ci, którzy zajmują się świętymi naukami, korzystają ze słusznej wolności poszukiwania, jak również roztropnego wypowiedania swojego zdania w sprawach, w których są specjalistami, z zachowaniem jednak posłuszeństwa Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła. Jakkolwiek wolność w poszukiwaniu prawdy objawionej przysługuje wszystkim chrześcijanom, to prawodawca podkreśla, iż korzystać z niej mogą ci, którzy osiągnęli odpowiednią biegłość w dyscyplinach kościelnych. Jest to więc gwarancja słusznej wolności badań teologicznych na płaszczyźnie naukowej.

9. W kan. 219 zostało zagwarantowane chrześcijanom prawo do wolności od jakiegokolwiek przymusu w wyborze stanu życia. Znaczy to, że mogą oni swobodnie decydować o wyborze stanu życia małżeńskiego, zakonnego lub duchownego. Uprawnienie to wynika z godności osoby ludzkiej i może się ono urzeczywistniać również we wspólnocie kościelnej.

10. W kan. 220 prawodawca deklaruje prawo chrześcijan do dobrego imienia i ochrony własnej intymności. Fundamentem tego prawa jest godność osoby ludzkiej. Stąd w kanonie jest wyraźnie powiedziane, iż nikomu nie wolno bezprawnie naruszać dobrego imienia, które ktoś posiada, ani też naruszać prawa każdej osoby do ochrony własnej intymności. Podkreślone zo-

²⁵ P. A. Bonnet, *De omnium christifidelium obligationibus et iuribus* (cann. 208—223), w: *De christifidelibus. De eorum iuribus, de laicis, de consociationibus. Adnotationes in Codicem*, Romae 1983, s. 31.

stało, że obowiązek szanowania tego prawa spoczywa na „każdym” bez wyjątku człowieku.

11. W kan. 221 prawodawca gwarantuje chrześcijanom prawo do ochrony prawnej w Kościele, czyli zapewnia ich, że podmioty władzy kościelnej będą podejmować decyzje względem nich w oparciu o normy obowiązującego prawa. Uprawnienie to zostało ujęte w trzech paragrafach: — w § 1 kan. 221 jest powiedziane, że wiernym przysługuje legalne dochodzenie i obrona przysługujących im w Kościele uprawnień na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa. — W § 2 kan. 221 prawodawca daje gwarancje, iż wierni, jeżeli zostali wezwani przed sąd przez kompetentną władzę, mają prawo, by byli sądzeni z zachowaniem przepisów prawa, stosowanych ze słuszością. — W § 3 kan. 221 zagwarantowano, że wiernym przysługuje prawo, by nie nałożono na nich kar kanonicznych, jak tylko zgodnie z przepisami ustawy. Powyższe przepisy wskazują na to, iż prawodawca kościelny proklamuje obowiązek zachowania zasady legalności przez kościelne podmioty władzy administracyjnej i sądowej.

Granice podstawowych uprawnień chrześcijan

Po wyliczeniu podstawowych obowiązków i uprawnień chrześcijan, prawodawca kodeksowy daje odpowiedź na pytanie, w jakich granicach chrześcijanin winien korzystać z przysługujących mu uprawnień. W kan. 223 § 1 zostało powiedziane, iż w wykonywaniu swoich praw — czy to indywidualnie, czy zrzeszeni w stowarzyszeniach — wierni powinni mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz własne obowiązki wobec drugich. Z kolei w § 2 kan. 223 prawodawca dopowiada, że ze względu na dobro wspólne, władzy kościelnej przysługuje prawo kierowania wykonywaniem uprawnień właściwych chrześcijanom²⁶. Tak więc zasada dobra wspólnego jest zasadą nadrzędną w określaniu wzajemnych stosunków między jednostkami a wspólnotą kościelną.

Zasada dobra wspólnego zakłada najpierw rozwój prawdy. Wszyscy chrześcijanie są obowiązani zabiegać o rozwój prawdy Chrystusowej, o to, by była ona powszechnie poznawana i pełniej rozumiana.

Dalej zasada dobra wspólnego zakłada udział w życiu wspólnoty. Łączy się z tym obowiązek udziału w, praktycznym życiu Kościoła, konkretnie w życiu różnych wspólnot, które wchodzi w skład globalnej wspólnoty kościelnej. Dotyczy to przede wszystkim wspólnot podstawowych (parafia, rodzina), ale także wspólnot mających cele specjalne i wspólnot kulturywujących szczególne formy realizacji ducha ewangelicznego.

Ważnym obowiązkiem wynikającym z zasady dobra wspólnego jest posłuszeństwo wobec władzy kościelnej, której głównym zadaniem jest służba dobru wspólnemu²⁷. Żadna władza, także władza kościelna, nie mogłaby realizować dobra wspólnego, gdyby nie mogła domagać się posłuszeństwa dla określonych i formułowanych przez siebie wymogów tego dobra. Przez posłuszeństwo rozumie się tu gotowość w wypełnianiu nakazów dobra wspólnego, podyktowaną umiłowaniem tego dobra i szukaniem najlepszych sposobów jego wypełniania. Nakazy i zakazy władzy kościelnej stanowią dla

²⁶ *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań wyd. Pallottinum 1984, podaje inne, wydaje się mniej trafne, tłumaczenie kan. 223 § 2: „Ze względu na dobro wspólne, przysługuje władzy kościelnej prawo domagania się, by wierni korzystali z umiarem z przysługujących im praw”.

²⁷ *Pacem in terris*, n. 60.

jednostki wskazówkę, jak najlepiej to czynić, bądź też dyrektywę koordynującą.

Wreszcie zasada dobra wspólnego zakłada ducha ofiary. Człowiek podejmując ofiarę dla dobra wspólnego, przez to samo poszerza i pogłębia swoje widzenie dobra. Poszerza je, bo dostrzega związek i swoją współzależność z innymi ludźmi, a pogłębia, bo dobro wspólne pozwala mu w dalszej perspektywie łatwiej osiągnąć własną doskonałość, a poniesiona ofiara pozwala mu odnaleźć jego godność osobową²⁸.

Prawodawca proklamując w nowym Kodeksie katalog podstawowych obowiązków i praw chrześcijan opowiada się za wspólnotową koncepcją praw człowieka. Uprawnienia te i obowiązki mają być realizowane nie tylko dla dobra indywidualnego jednostki, ale przede wszystkim dla dobra i rozwoju wspólnoty kościelnej, a także całej wspólnoty ludzkiej.

Katalog ten ma charakter eksplikacji historycznej. Z pewnością nie jest wyczerpujący i ostateczny. Wylicza te podstawowe uprawnienia i obowiązki chrześcijan, które istnieją w świadomości współczesnej Kościoła. W miarę dalszego pogłębiania się świadomości Kościoła o sobie samym, katalog fundamentalnych uprawnień i obowiązków jego członków będzie podlegać rozwojowi i doskonaleniu.

Ujęcie katalogu podstawowych obowiązków i praw chrześcijan w schematach i w KPK

Projekt nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego w 1983 r. ma długą i interesującą historię. Na tym miejscu będzie chodziło tylko o wykazanie różnic zachodzących między katalogiem podstawowych obowiązków i praw chrześcijan sformułowanych w schemacie „De Populo Dei” i w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis”, a katalogiem promulgowanym w Kodeksie. Przy porównaniu obu katalogów zwrócona będzie uwaga na następujące kwestie: ilość praw i obowiązków, sposób redakcji kanonów, uzasadnienie praw i obowiązków oraz stosowanie klauzul.

Jeżeli chodzi o objętość obu katalogów, to łatwo zauważyć fakt, że katalog zamieszczony w schemacie „De Populo Dei” jest obszerniejszy od katalogu znajdującego się w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego. W schemacie „De Populo Dei” wymienionych było 21 obowiązków i 24 uprawnienia chrześcijan. Natomiast katalog promulgowany w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego obejmuje 12 obowiązków i 17 uprawnień²⁹. Tak więc w schemacie „De Populo Dei” było sformułowanych 9 obowiązków więcej i 7 uprawnień więcej. W szczególności schemat „De Populo Dei” wylicza następujące obowiązki chrześcijan, które nie zostały zamieszczone w katalogu promulgowanym przez prawodawcę:

- Obowiązek zachowania szacunku względem świętych pasterzy,
- Obowiązek potęgowania jedności między wszystkimi chrześcijanami,

²⁸ J. Majka, *Osoba i dobro wspólne Kościoła*, w: „Kościół i prawo”, t. 2: Osoba ludzka a struktury kościelne, red. J. Krukowski, Lublin 1982, s. 21—52; A. M. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1975, s. 179—186; H. Andrzejczak, *Interpretacja zasady poszanowania praw człowieka dokonana w Deklaracji „Dignitatis humanae”*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 17(1970) z. 5, s. 75—96; W. Piwowarski, *Zasady społeczne w encyklice Jana Pawła II „Laborem exercens”*, w: Jan Paweł II, *Laborem exercens*. Powołany do pracy. Komentarz pod red. J. Kruciny, Wrocław 1983, s. 94—95.

²⁹ Zob.: M. Kaiser, *Die rechtliche Grundstellung der Christgläubigen*, w: *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, pod red. J. Listl, M. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 171—179.

- Obowiązek popierania pokoju między ludźmi,
- Obowiązek zachowania prawdziwej wiary,
- Obowiązek wyznawania wiary wobec innych,
- Obowiązek poznawania nauki chrześcijańskiej,
- Obowiązek zachowania własnego obrządku,
- Obowiązek uczestniczenia w czynnościach liturgicznych,
- Obowiązek działalności apostołskiej w łączności z pasterzami,
- Obowiązek poszanowania praw człowieka,
- Obowiązek ochrony wolności Kościoła w pełnieniu jego misji.

Ponadto w schemacie „De Populo Dei” wymienione były następujące uprawnień, których brak jest w katalogu zamieszczonym w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego:

- Prawo do wyznawania wiary wobec innych,
- Prawo do poznawania nauki chrześcijańskiej,
- Prawo do uczestniczenia w czynnościach liturgicznych,
- Prawo do dobrego imienia,
- Prawo do rekursu hierarchicznego,
- Prawo do poznania nazwiska donosiciela,
- Prawo do poznania racji, dla których władza kościelna wydała wyrok skazujący lub dekret.

Nasuwa się pytanie, jakimi przesłankami kierowała się Komisja rewizyjna, modyfikując nieco katalog zamieszczony w schemacie II Księgi Kodeksu. Wydaje się, że chodziło o to, by nie powtarzać tych praw i obowiązków, które co do treści zostały wyrażone w innych przepisach kodeksowych, a zwłaszcza w prawie procesowym. Ponadto trzeba zwrócić uwagę na zjawisko korelacji praw i obowiązków. Chociaż sformułowania niektórych kanonów mówią wprost tylko o samych uprawnieniach, to jednak wiadomo, że uprawnienie jednej osoby rodzi obowiązek uznania i respektowania tego uprawnienia u drugiej osoby.

Należy również zwrócić uwagę na to, że katalog znajdujący się w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego posiada takie obowiązki i uprawnienia, których nie było w schemacie „De Populo Dei”, a mianowicie:

- Prawo do otrzymania wychowania chrześcijańskiego,
- Obowiązek prowadzenia świętego życia,
- Obowiązek troski o wzrost i świętość Kościoła.

Prawo do wychowania chrześcijańskiego, według sformułowania kan. 217 nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego mieści w sobie prawo do poznania prawdy ewangelicznej i prawo przeżywania tajemnicy zbawienia, które to przeżywanie ma miejsce przede wszystkim w celebrowaniu liturgii świętej.

Drugim momentem zasługującym na podkreślenie jest sposób redakcji poszczególnych kanonów katalogu. Kodeks w stosunku do schematu „De Populo Dei” odznacza się większą precyzją sformułowań oraz doskonalszą techniką redakcyjną. Przykładowo, schemat mówi o prawie do zakładania stowarzyszeń dla osiągnięcia celów duchowych. Kodeks natomiast wprowadza tu uściślenie mówiące, że są to stowarzyszenia dla osiągnięcia celów miłości lub pobożności, albo dla ożywienia chrześcijańskiego powołania w świecie. Można też przytoczyć inny przykład. W schemacie sformułowany został obowiązek niesienia Kościołowi materialnej pomocy, koniecznej do sprawowania kultu, utrzymania duchownych oraz do osiągnięcia innych celów właściwych Kościołowi. Natomiast Kodeks nie używa sformułowania „inne właściwe cele Kościoła” lecz w zamian mówi o środkach koniecznych do „prowadzenia dzieł apostołstwa i miłości” Podobnych przykładów nieco odmiennych sformułowań kanonów schematu i Kodeksu można przytaczać więcej.

Zauważa się i takie sytuacje, że schemat „De Populo Dei” posiada bardziej szczegółowe sformułowania kanonów, niż Kodeks Prawa Kanonicznego. Na przykład w Kodeksie jest powiedziane, że wiernym przysługuje legalna ochrona uprawnień, jakimi się cieszą w Kościele. Natomiast w schemacie „De Populo Dei” było dodane wyjaśnienie, że ochrona ta może się dokonywać na drodze sądowej lub administracyjnej.

Porównując katalogi podstawowych praw i obowiązków chrześcijan zamieszczone w schemacie „De Populo Dei” i w Kodeksie, nasuwa się spostrzeżenie, iż w niektórych kanonach Kodeksu zostały załączone krótkie uzasadnienia uprawnień. Na przykład w kan. 216 jest wymienione prawo wiernych do inicjatywy w działalności apostołskiej, z uzasadnieniem: „jako że uczestniczą w misji Kościoła”. W kan. 217 jest zamieszczone prawo wiernych do otrzymania wychowania chrześcijańskiego. Zaś na początku kanonu dodane jest wyjaśnienie: „jako że przez chrzest są powołani do prowadzenia życia zgodnego z doktryną ewangeliczną”. W kan. 222 § 2 jest powiedziane, iż wierni mają obowiązek udzielania materialnej pomocy ubogim, „jako że mają pamiętać o przykazaniu Pana”

Podobnie i w schemacie „De Populo Dei” przy niektórych prawach — obowiązkach dodane były uzasadnienia, które zostały opuszczone w Kodeksie. Na przykład przy sformułowaniu uprawnienia wiernych do słowa Bożego i sakramentów było dopowiedzenie: „dla osiągnięcia pełni chrześcijańskiego życia, do którego są wezwani przez chrzest”. Także przy sformułowaniu obowiązku zachowania wspólnoty z Kościołem, w schemacie była uwaga, iż obowiązek ten ciąży na wiernych „ponieważ wierni są wszczępieni w Kościół Chrystusowy w sposób nieodwołalny”

Wreszcie do wyjaśnienia pozostała sprawa klauzul. W schemacie „De Populo Dei” wiele uprawnień było obwarowanych różnymi klauzulami, co było powodem krytyki niektórych kanonistów. W ostatecznej redakcji dużo zbędnych klauzul zostało skreślonych, a pozostawiono tylko te, które były konieczne dla poprawności merytorycznej. Natomiast na końcu katalogu, zgodnie z sugestią kanonistów, została zamieszczona w kan. 223 ogólna zasada odnosząca się do korzystania z uprawnień wiernych. Według tej zasady w korzystaniu ze swych uprawnień wierni winni mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych wiernych oraz własne obowiązki wobec drugich. Ponadto, ze względu na dobro wspólne, władza kościelna zastrzegła sobie prawo kierowania wykonywaniem uprawnień właściwych wiernym.

Nasuwa się jeszcze pytanie, jaki jest stosunek katalogu podstawowych obowiązków i praw chrześcijan zamieszczonego w nowym Kodeksie do katalogu, jaki był zamieszczony w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalisis” Ostatnio opublikowanym przez Komisję d/s Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego schematem „Lex Ecclesiae Fundamentalisis” był schemat z 1971 r., tzw. „Textus emendatus”. Najnowszy schemat „Lex Ecclesiae Fundamentalisis” z 1976 r. nie został podany do publicznej wiadomości. J. Bernhard³⁰, zaznacza, że katalogi podstawowych praw i obowiązków chrześcijan zamieszczone w schematach „Lex Ecclesiae Fundamentalisis” z 1971 i 1976 r. niewiele się różnią.

Również nie ma większej różnicy pomiędzy katalogiem praw i obowiązkami

³⁰ J. Bernhard, *Les droits fondamentaux dans la perspective de la „Lex Fundamentalisis” et de la revision du Code de Droit Canonique*, w: *Les Droits Fondamentaux du Chrétien dans l’Église et dans la Société*, Milano 1981, s. 367—395; por. G. Alberigo, *Notes sur un nouveau projet de loi fondamentale de l’Église*, *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 62(1978), s. 505—522.

ków chrześcijan zamieszczonym w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis” i katalogiem podanym w nowym Kodeksie. Spośród 7 obowiązków chrześcijan wymienionych w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis”, 6 z nich zostało przeniesionych do katalogu ogłoszonego w nowym Kodeksie, a 1 został zamieszczony w innym miejscu Kodeksu. Ponadto w nowym Kodeksie zostało sformułowanych 6 nowych obowiązków, których nie było w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis”. Są nimi:

- Obowiązek zachowania wspólnoty z Kościołem,
- Obowiązek wypełniania obowiązków względem Kościoła powszechnego i partykularnego,
- Obowiązek poszanowania dobrego imienia innych,
- Obowiązek respektowania praw innych do własnej intymności,
- Obowiązek popierania sprawiedliwości społecznej,
- Obowiązek udzielania materialnej pomocy ubogim.

Natomiast spośród 17 uprawnień chrześcijan istniejących w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis” 16 zamieszczono w nowym Kodeksie w omawianym przez nas katalogu, a jedno uprawnienie, mianowicie uprawnienie rodziców do chrześcijańskiego wychowania swoich dzieci zostało zamieszczone w kan. 226 § 2, tj. w katalogu obowiązków i praw wiernych świeckich.

Jeżeli chodzi o sformułowania kanonów, w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego są one lepiej dopracowane, posiadają większą ścisłość i doskonalszy język prawny. Odnosi się wrażenie, że autorzy redagujący ostateczny projekt nowego Kodeksu, w omawianej przez nas kwestii, wykorzystali nie schemat „De Populo Dei”, lecz schemat „Lex Ecclesiae Fundamentalis”. W nowym Kodeksie zostały również opuszczone zbędne klauzule, które były w schemacie „Lex Ecclesiae Fundamentalis”. Natomiast na końcu katalogu w dwóch paragrafach zostały podane ogólne zasady korzystania z uprawnień należnych wiernym.

Według pierwotnych założeń Komisji d/s Rewizji KPK katalog podstawowych praw i obowiązków chrześcijan miał być promulgowany w „Lex Ecclesiae Fundamentalis”. Kiedy uznano, że projekt „Lex Ecclesiae Fundamentalis” nie jest jeszcze gotowy do promulgacji, katalog ten został przeniesiony do nowego Kodeksu i zamieszczony w II Księdze zatytułowanej: „De Populo Dei”, gdzie znajdują się również inne normy konstytucyjne Kościoła.

Warto wreszcie wyraźnie uświadomić sobie, jakie podstawowe obowiązki i uprawnienia chrześcijan zostały wyliczone w II księdze nowego Kodeksu. W drodze analizy można stwierdzić, że w kanonach 208—223 KPK zostały sformułowane następujące podstawowe obowiązki i uprawnienia chrześcijan, wymienione w podanej niżej kolejności:

1. Obowiązek zachowania wspólnoty z Kościołem,
2. Obowiązek wypełniania swoich zadań względem Kościoła powszechnego i partykularnego,
3. Obowiązek troski o świętość osobistego życia,
4. Obowiązek troski o wzrost i świętość Kościoła,
5. Obowiązek i prawo współpracy, aby orędzie zbawienia docierało do wszystkich ludzi,
6. Obowiązek posłuszeństwa Pasterzom,
7. Prawo przedstawiania Pasterzom swoich potrzeb i życzeń,
8. Prawo i obowiązek wyrażania opinii względem Pasterzy i innych wiernych w sprawach dotyczących dobra Kościoła,
9. Prawo do dóbr duchowych Kościoła, zwłaszcza słowa Bożego i sakramentów,

10. Prawo do własnego obrządku,
11. Prawo do własnej formy życia duchowego,
12. Prawo do zakładania stowarzyszeń kościelnych, kierowania nimi oraz odbywania zebrań,
13. Prawo do własnej inicjatywy apostołskiej,
14. Prawo do wychowania chrześcijańskiego,
15. Prawo do badań w dyscyplinach kościelnych i podawania do wiadomości wyników tychże badań,
16. Prawo do wolnego wyboru stanu życia,
17. Obowiązek poszanowania dobrego imienia innych,
18. Obowiązek poszanowania prawa każdej osoby do ochrony własnej intymności,
19. Prawo do ochrony swoich praw na forum kościelnym,
20. Prawo do tego, aby być sądzonym i ewentualnie karanym zgodnie z obowiązującymi przepisami,
21. Obowiązek zaradzania materialnym potrzebom Kościoła,
22. Obowiązek popierania sprawiedliwości społecznej,
23. Obowiązek materialnego wspierania ubogich.

W miarę dalszego wzrostu świadomości odnośnie zadań, jakie chrześcijanie mają do spełnienia w Kościele i w świecie, katalog ten może podlegać dalszemu rozwojowi, zwłaszcza w kierunku większego uszczegółowienia.

Wykonywanie podstawowych uprawnień chrześcijan w Kościele

Podstawowe prawa i obowiązki chrześcijan nabyte przez chrzest³¹ są powszechne, trwałe i niezbywalne. Są powszechne, bo przysługują wszystkim ochrzczonym, niezależnie od pełnionych funkcji w Kościele. Są trwałe, gdyż nie mogą być zniesione przez żadną władzę, grupę ludzi czy jednostkę. Są niezbywalne, ponieważ nikt nie może się ich wyzbyć, zrzec, nie można ich utracić. Podstawowe prawa chrześcijan nie są jednak absolutne³². Samo korzystanie z należnych praw podlega pewnym uwarunkowaniom. Istnienie praw, albo inaczej — fakt, że ktoś posiada podstawowe prawa, nie oznacza, że może z nich bezwarunkowo korzystać, czyli je wykonywać.

Do korzystania z podstawowych praw nie wystarcza sama zdolność prawna. Każdy ochrzczony posiada zdolność prawną, czyli jest podmiotem podstawowych uprawnień w Kościele. Do korzystania z praw potrzebna jest również zdolność do działań prawnych. Zdolność do działań prawnych sugeruje z kolei spełnienie pewnych warunków³³. Warunki te dyktuje natura wspólnoty kościelnej, do której ochrzczony należy przez wiarę i chrzest. Akt wiary jest aktem dobrowolnym³⁴. Kto uwierzył w sposób wolny, tym samym winien akceptować całą naukę Chrystusa odnośnie wspólnoty zbawczej Kościoła. Wspólnotę tę z woli Chrystusa tworzą wiara, sakramenty, hie-

³¹ R. Sobański, *Chrzest jako podstawa jedności Kościoła*, Warszawa 1971, s. 72—94; P. Krämer, *Zur Problematik der Bestimmung von Grundrechten in die Kirche*, *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* 27(1976) 2—3, s. 134; P. J. Viladrich, *Teoria de los derechos fundamentales del fiel*. Presupuestos críticos, Pamplona 1969, s. 363, 391; P. Lombardia, *Die Grundrechte des Gläubigen*, *Concilium* 5(1969), s. 610; J. Ferrante, *Summa Iuris Constitutionalis Ecclesiae*, Romae 1964, s. 175.

³² I. Hervada, P. Lombardia, *El Derecho del Pueblo de Dios*. Hacia un Sistema de Derecho Canonico, Pamplona 1970, s. 286.

³³ Tamże, s. 286; W. Bertrams, *De influxu Ecclesiae in iura baptizatorum*. *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 49(1960) 4, s. 434.

³⁴ *Dignitatis humanae*, n. 10; *Redemptor hominis*, n. 12.

rarchia. Kto dobrowolnym aktem woli włącza się przez chrzest do tej wspólnoty, tym samym dobrowolnym aktem woli przyjmuje całą rzeczywistość wspólnoty Kościoła.

Przynależność do wspólnoty Kościoła nakłada na ochrzczonego pewne obowiązki. Są nimi przyjęcie całego depozytu wiary, ustanowionego przez Chrystusa w Kościele, przyjęcie wszystkich środków zbawczych, jakimi są sakramenty oraz uznawanie jedności z całą wspólnotą Kościoła i z hierarchiczną władzą, która z ustanowienia Chrystusa istnieje w Kościele i dzięki której możliwe jest przekazywanie prawd wiary i sprawowanie sakramentów. Kto spośród ochrzczonych utrzymuje pełną łączność ze wspólnotą Kościoła, czyli wypełnia podstawowe obowiązki członków tej wspólnoty, ten ma zdolność do działań prawnych, czyli może korzystać w pełni z praw, jakie przysługują członkom wspólnoty Kościoła. Wspólnota Kościoła nie jest zbiorowiskiem ludzi niezależnych od siebie. Członkowie tej wspólnoty złączeni są w Chrystusie i między sobą. Łączą ich więzy duchowe i zewnętrzne. Całe życie chrześcijańskie rozwija się we wspólnocie. Wszystkim członkom wspólnoty Kościoła przysługują pewne prawa i obowiązki, które winny być wykonywane też we wspólnocie. Uprawnienia są dane po to, by mogły być wykonywane obowiązki³⁵. Kto nie wypełnia podstawowych obowiązków wspólnoty, nie może korzystać z praw, jakie wspólnocie kościelnej przysługują³⁶.

Drugim czynnikiem wpływającym na zdolność do czynności prawnych są uwarunkowania naturalne. Należą do nich: wiek, który ma wpływ na dojrzałość umysłową, wolność od przymusu, czyli wolność działania, odpowiedzialność wspólnotowa i społeczna³⁷.

Trzecim czynnikiem wpływającym na zdolność prawną jest wolność od kar kościelnych, które mogłyby ciążyć na wiernym z powodu popełnienia określonych przestępstw³⁸.

Z kolei należałoby wymienić różne grupy osób ochrzczonych, które z racji niepełnej przynależności do Kościoła, mają ograniczoną zdolność do działań prawnych w Kościele i nie mogą korzystać ze wszystkich uprawnień nabytych przez chrzest.

Ograniczoną możność wykonywania praw w Kościele mają ci, którzy nie wyznają całej wiary lub nie uznają łączności ze wspólnotą i hierarchiczną władzą Kościoła, a więc apostości, heretycy, schizmatycy. Wyznawanie wiary i wspólnoty z Kościołem stanowi istotny obowiązek chrześcijanina. Gdy ochrzczony nie uznaje podstawowych obowiązków, Kościół nie może zezwolić na korzystanie z uprawnień ochrzczonego. Chociaż ochrzczonym akatolikom przysługuje osobowość w Kościele i przysługują im podstawowe prawa ochrzczonych, nie mogą z nich korzystać z istotnej przyczyny, którą jest uchylenie się od spełniania podstawowych obowiązków³⁹.

Również bardziej lub mniej ograniczone jest wykonywanie uprawnień przez tych chrześcijan, którzy zostali dotknięci karami kościelnymi. Kościół nakładając karę kościelną za określone przestępstwo, nie znosi i nie odbiera podstawowych praw przysługujących ochrzczoneму z racji chrztu lecz jedy-

³⁵ W. Bertrams, *Communio, communitas et societas in Lege Fundamental. Ecclesiae*, Periodica de re morali, canonica, liturgica 61(1972) 4, s. 566; Tenże, *De constitutione Ecclesiae simul charismatica et institutionalis*, Periodica de re morali, canonica, liturgica 57(1968) 2, s. 300; Tenże, *De gradibus „Communio” in doctrina Conc. Vaticani II*, Gregorianum. Commentarii de re theologica et philosophica, 47(1966), s. 289.

³⁶ Bertrams, *Communio...*, s. 567; Tenże, *De constitutione...*, s. 300.

³⁷ Hervada, Lombardia, dz. cyt., s. 286.

³⁸ Hervada, Lombardia, dz. cyt., s. 286; kan. 96.

³⁹ Bertrams, *De influxu Ecclesiae in iura baptizatorum...*, s. 137.

nie ogranicza wykonywanie tych praw. Ograniczenie to jest różne w konkretnym wypadku dla każdego rodzaju kary kościelnej⁴⁰.

Wśród akatolików ochrzczonych istnieje wielu takich, którzy bez własnej winy nie utrzymują pełnej łączności z Kościołem katolickim. Tworzą oni własne Kościoły, czy wspólnoty chrześcijańskie. Są to bracia odłączeni należący do niekatolickich Kościołów wschodnich (prawosławni) i niekatolickich wspólnot zachodnich (protestanci). Sobór Watykański II rozważając sytuację akatolickich Kościołów Wschodnich i akatolickich wspólnot chrześcijańskich powstałych po reformacji w XVI wieku, wskazuje na wiele elementów pełnej wspólnoty kościelnej, jakie posiadają. Elementy te mogą być bardziej lub mniej liczne w różnych społecznościach religijnych⁴¹. Z tego, że ochrzczeni akatolicy nie wyznają w pełni wiary i jedności chrześcijańskiej, nie należy koniecznie twierdzić, że oni nie dopuszczają licznych elementów tej wiary i jedności. Trzeba powiedzieć, że o ile wyznają tę wiarę i jedność, o tyle wypełniają podstawowe obowiązki ochrzczonych. I o ile wypełniają podstawowe obowiązki ochrzczonych (uznawanie wiary, sakramentów, hierarchii), o tyle mogą korzystać z podstawowych praw chrześcijan⁴². Obiektywnie wspólnota chrześcijańska winna być wspólnotą pełną, doskonałą, to jest katolicką. Jednakże w konkretnym wypadku wspólnoty chrześcijańskie posiadają różne stopnie doskonałości. Kościół zdaje sobie z tego sprawę i stara się podkreślać raczej elementy łączące, niż dzielące. Praktycznie uznaje też wiele podstawowych praw chrześcijan akatolików, którzy w dobrej wierze nie utrzymują pełnej i doskonałej jedności z Kościołem katolickim.

W literaturze kanonistycznej podnoszony jest również problem uprawnień i dóbr duchowych przysługujących katechumenom⁴³. Sprawa ta została na nowo rozważona w dokumentach Soboru Watykańskiego II⁴⁴. Pojęcie katechumena otrzymuje w uchwałach soborowych serię charakterystycznych cech, które zasługują na podkreślenie:

- Katechumeni mają łączność z Kościołem przez wyraźne zamanifestowanie woli przynależenia do Kościoła⁴⁵.
- Są związani z Kościołem i często żyją życiem wiary, nadziei i miłości⁴⁶.
- Powinni być przyjęci do katechumenatu przez ceremonie religijne⁴⁷.
- Posiadają szczególny status prawny⁴⁸.
- W czasie katechumenatu winni być wprowadzeni w życie chrześcijańskie, uczestniczyć w liturgii i współpracować w posłannictwie apostołskim⁴⁹.

⁴⁰ Tamże, s. 440; A. M. Rodríguez, *El excomulgado y derecho a los sacramentos*, w: *Les Droits Fondamentaux du Chrétien dans l'Église et dans la Société. Actes du IVe Congrès International de Droit Canonique*, Milano 1981, s. 165—174.

⁴¹ *Lumen gentium*, n. 14; *Unitatis redintegratio*, n. 3.

⁴² Bertrams, *De gradibus „Communio”...*, s. 292; I. Arias, *Bases doctrinales para una nueva configuración jurídica de los separados*, *Ius Canonicum* 8(1968) 1, s. 29—120.

⁴³ P. Lombardia, *El estatuto jurídico del catecumeno según los textos del Concilio Vaticano II*, *Ius Canonicum* 6(1966) 2, s. 529—565; Portillo, dz. cyt., s. 165—170; F. J. Urrutia, *Catechumenatus iuxta Concilium Oecumenicum Vaticanum secundum*. *Commentarium canonico-pastorale*, *Periodica de re morali, canonica*, liturgica 43(1974), s. 121—144; R. Sobański, *Kościół — prawo — zbawienie*, Katowice 1979, s. 121—124.

⁴⁴ *Lumen gentium*, n. 14; *Sacrosanctum Concilium*, n. 64, 65; *Ad gentes*, n. 14.

⁴⁵ *Lumen gentium*, n. 14.

⁴⁶ *Ad gentes*, n. 14.

⁴⁷ *Ad gentes*, n. 14.

⁴⁸ *Ad gentes*, n. 14.

⁴⁹ *Ad gentes*, n. 14.

W świetle tych danych wydaje się koniecznym wnioskować, że katechumen jest podmiotem praw i obowiązków w Kościele, jest on złączony z Kościołem poprzez okazanie swej woli przyjęcia chrztu, z czego wywodzi się szczególnie status prawny.

Odnosnie nabycia statusu prawnego katechumena teksty soborowe podają dwa elementy. Z jednej strony konstytucja „*Lumen gentium*” mówi, że katechumeni, którzy za sprawą Ducha Świętego z wyraźnej woli swojej pragną być wcieleni do Kościoła, już dzięki temu pragnieniu są z nim w łączności, toteż Matka-Kościół już jak na swoich rozciąga na nich swoją miłość i troskę⁵⁰. Z drugiej strony dekret „*Ad gentes*” ustanawia, że ci, którzy przyjęli od Boga za pośrednictwem Kościoła wiarę w Chrystusa, winni być dopuszczeni do katechumenatu przez liturgiczne ceremonie⁵¹. W jaki sposób nabywa się zatem status prawny katechumena: czy przez „wyrażenie swojej woli”, czy przez „liturgiczne ceremonie”? Wydaje się, że wierna interpretacja tekstów musi doprowadzić do wniosku, że status teologiczny katechumena nabywa się przez zmanifestowanie woli wcielenia do Kościoła. To pragnienie wcielenia do Kościoła nabiera wymiaru wspólnotowego i społecznego poprzez okazanie go w obliczu Kościoła. I takie okazanie woli wobec wspólnoty rodzi konsekwencje prawne szczególnego statusu prawnego katechumena. Jest właściwą rzeczą, żeby formalny akt wcielenia do katechumenatu wyraził w sposób oczywisty swój sens religijny i wspólnotowy i żeby w nim uczestniczył zarówno kandydat, na którym ciąży deklaracja, jak i wspólnota reprezentowana przez grupę wiernych, której przewodzi kapłan. W tym sensie nie ma nic bardziej odpowiedniejszego, niż ceremonie liturgiczne. A zatem status katechumena nabywany byłby przez zadeklarowanie woli wcielenia do Kościoła, dokonane w czasie ceremonii liturgicznych⁵².

Powstaje z kolei pytanie, jakie są prawa, z których mogą korzystać katechumeni, którzy jakkolwiek nie są jeszcze ochrzczeni, utrzymują więź z Kościołem. W opracowaniu statusu prawnego katechumenów, czyli ich praw i obowiązków można wziąć następujące aspekty podane przez P. Lombardię⁵³ i powtórzone przez A. Portillo⁵⁴.

Najpierw trzeba przyznać katechumenowi status członka wspólnoty chrześcijańskiej, chociaż nim jeszcze nie jest w pełni. Stąd wynika: prawo wyznawania wiary, prawo do środków potrzebnych do nabycia formacji chrześcijańskiej, możliwość współpracy w realizowaniu celów Kościoła. W konsekwencji trzeba katechumenowi przyznać prawo do pouczenia w wierze, prawo uczestniczenia w życiu liturgicznym i prawo do współpracy w działalności apostołskiej. Gdy chodzi o udział w życiu liturgicznym, status katechumena obejmowałby: prawo uczestniczenia w liturgii słowa, tak we Mszy św., jak i poza nią, prawo do otrzymywania sakramentaliów i prawo do uczestniczenia we wszelkiego rodzaju aktach paraliturgicznych. Prawo do stowarzyszeń będąc zakotwiczonym na prawie naturalnym przysługuje każdemu człowiekowi, dlatego w miarę jak katechumenowi przysługuje prawo do współpracy w realizacji celów Kościoła i apostołatu, trzeba katechumenowi przyznać prawo do stowarzyszeń. Prawo to może mieć dwa aspekty: stowarzyszanie katechumenów między sobą oraz możliwość stowarzyszania katechumenów z wiernymi. Katechumeni mogą współpracować z hierarchią w funkcji rządzenia, szczególnie w sprawach, w których są znawcami. Kiedy chodzi o na-

⁵⁰ *Lumen gentium*, n. 14.

⁵¹ *Ad gentes*, n. 14.

⁵² Lombardia, *El estatuto juridico del catecumeno...*, s. 542.

⁵³ Tamże, s. 551—562.

⁵⁴ Portillo, dz. cyt., s. 169—170.

uczanie, trzeba im przyznać także prawo i obowiązek nauczania katechetycznego własnego i prawo otrzymywania formacji jako zwyczajnym słuchaczom w uniwersytetach erygowanych przez władzę kościelną w dyscyplinach teologicznych. Poza tymi uprawnieniami, które powinny być uznane wszystkim katechumenom przez prawo powszechne, mogą być im przyznane jeszcze inne uprawnienia, względnie ich modyfikacje w tych Kościołach lokalnych, w których istnieje zorganizowany katechumenat zbiorowy⁵⁵.

FORMALIZACJA PODSTAWOWYCH PRAW I OBOWIĄZKÓW CHRZEŚCIJAN PRZED REWIZJĄ KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 R.

Ochrona podstawowych praw człowieka i chrześcijanina w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Po Soborze Watykańskim II wysunięto postulat, aby nowe prawodawstwo kościelne zagwarantowało skuteczną ochronę praw wiernych rozpoczynając od wyraźnej deklaracji katalogu tych praw. Powstaje pytanie, w jaki sposób zagadnienie podstawowych praw wiernych zostało potraktowane w poprzednim Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Ogólnie można by powiedzieć, że problematyka praw chrześcijanina w Kodeksie z 1917 r. została potraktowana niewystarczająco w stosunku do aktualnej świadomości Kościoła. Brak w nim również elementów koniecznych dla opracowania teorii statusu prawnego wiernych⁵⁶.

Z perspektywy kilkudziesięciu lat zjawisko niewystarczalności Kodeksu w przedmiocie praw wiernego można wyjaśnić przez wskazanie na zespół czynników historycznych i doktrynalnych, które wpłynęły na koncepcję kodeksu z 1917 r. Kodeks ten nie był dziełem ustawodawczym wyjętym spod wpływów wcześniejszego i współczesnego mu procesu historyczno-doktrynalnego. Powodów milczenia kodeksowego na omawiany temat trzeba szukać wśród czynników determinujących fakt i treść kodyfikacji z 1917 r. W gruncie rzeczy nie ma oficjalnej przyczyny wyjaśniającej brak zainteresowania Kodeksu, ponieważ ustawodawca nie postawił sobie w sposób wyraźny i świadomy pytania o przyjęciu lub odrzuceniu kwestii podstawowych praw chrześcijan. Można domniemywać, że umysłowość prawna redaktorów schematu Kodeksu z 1917 r. na czele z kardynałem Gasparrim charakteryzowała się dużym pozytywizmem prawnym, czystym jurydyzmem i chęcią wzorowania się na kodyfikacjach cywilnych. System pojęć, który wpłynął na myśl i dzieło Gasparriego poprzez jego uznanie dla kodyfikacji świeckich, był niekorzystny dla potraktowania ustawodawczego praw funda-

⁵⁵ Tamże, s. 169—170. Do tej pory nie wszystkie postulaty kanonistów odnośnie statusu prawnego katechumenów zostały uwzględnione w prawodawstwie powszechnym Kościoła. Nowy Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 206 o katechumenach wyraża się w następujący sposób: § 1: Z Kościołem w specjalny sposób są złączeni katechumeni, ci mianowicie, którzy pod natchnieniem Ducha Świętego wyraźną wolą proszą o włączenie do niego i dlatego tym samym pragnieniem, jak i życiem wiary, nadziei i miłości, które praktykują, łączą się z Kościołem, który ich wspiera już jako swoich. § 2: Kościół otacza katechumenów szczególną troską, zachęcając ich do prowadzenia życia zgodnego z Ewangelią i wprowadzając do udziału w świętych obrzędach przyznaje im już różne prerogatywy, które są właściwe chrześcijanom.

⁵⁶ P. J. Viladrich, *Teoria de los derechos fundamentales del fiel*. Presupuestos críticos, Pamplona 1969, s. 9; A. Prieto, *Los derechos subjetivos en la Iglesia*, w: *Iglesia y Derecho*, Salamanca 1965, s. 333 n., 344 n.; P. Lombardia, *Los laicos en el Derecho de la Iglesia*, *Ius Canonicum* 6(1966), s. 345 n.

mentalnych, uważanych za sfery autonomii osoby, których wartość prawna była wcześniejsza od jakiegokolwiek prawodawstwa pozytywnego i których żywotność nie zależy od żadnej pozytywizacji⁵⁷.

Prawodawstwa państwowe ujmowały temat praw osoby ludzkiej poprzez pojęcie techniczne „prawa subiektywnego”. Prawo subiektywne z kolei było podporządkowane obiektywnej normie prawnej, która dawała mu uznanie i gwarancje. W przeciwieństwie do ustaw państwowych Kodeks Prawa Kanonicznego nie zawiera podobnego systemu praw subiektywnych. Można pytać dlaczego? Otóż konieczność ocalenia problemu praw fundamentalnych w prawodawstwach państwowych poprzez teorię praw subiektywnych wynikała z umysłowości liberalizmu, który pojmował społeczeństwo ze względu na jednostkę. Teoria prawa subiektywnego pozwoliła porządkować współżycie społeczne biorąc za podstawę jednostkę, nie rezygnując z pozytywistycznej koncepcji zjawiska prawnego⁵⁸.

Nie działo się to samo w Kościele. Dominująca koncepcja eklezjologiczna pochodzenia belarminowskiego nie wychodziła od wspólnego statusu wiernych, ani od Kościoła jako Ludu Bożego, lecz od hierarchii i jej władz, co nie wymagało forsowania koncepcji prawnych dla rozważania współżycia eklezjalnego w zależności od wiernego i jego praw⁵⁹. Ponadto antyklerykalne przejawy liberalizmu i trudne stosunki Kościoła z państwami spowodowały pewien sprzeciw kościelnych środowisk prawnych wobec koncepcji liberalnego indywidualizmu⁶⁰. Redaktorzy Kodeksu z 1917 roku odnosząc się z rezerwą do kierunku indywidualistycznego wyrażonego w teorii praw subiektywnych opracowanej przez naukę prawa państwowego, wyrazili niechęć do szczegółowej deklaracji podstawowych praw wiernego, istniejących ponad prawem stanowionym⁶¹.

Innym powodem małego zainteresowania podstawowymi prawami chrześcijan w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku był brak dostatecznie opracowanej doktryny teologicznej na temat wiernego i znaczenia jego przynależności do Ludu Bożego. Gdyby Kościół dysponował w okresie opracowywania Kodeksu wystarczająco rozwiniętą doktryną na temat wiernego i jego więzi w Tajemnicy Kościoła, na pewno opracowano by status prawny wspólny dla wszystkich wiernych w Kościele. Wtedy można by i trzeba by szukać w Kodeksie elementów ustawodawczych koniecznych dla teorii prawnokanonicznej podstawowych praw wiernego. Stan ówczesnej eklezjologii nie sprzyjał takiej możliwości. Kanoniści odpowiedzialni za kodyfikację nie mieli opracowanej doktryny na temat wiernego. Główne linie teologii koncentrowały się na doskonaleniu wizji Kościoła jako społeczności hierarchicznej oraz na akcentowaniu prymatu i nieomyślności⁶². Koncepcja hierarchicz-

⁵⁷ Viladrich, dz. cyt., s. 25—27.

⁵⁸ L. Recasens Siches, *Il concetto di diritto subiettivo innanzi alla filosofia giuridica*, Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto 6(1926), s. 3—31; F. Garrido Falla, *Derechos publicos subjetivos*, Nueva Enciclopedia Iuridica, t. VII, Barcelona 1955, s. 68—78.

⁵⁹ Viladrich, dz. cyt., s. 29; Lombardia, art. cyt., s. 341; Y. Congar, *Jalon pour une théologie du laïcat*, Paris 1964, s. 64—79.

⁶⁰ C. Constantin, *Liberalisme catholique*, w: Dictionnaire de théologie catholique, t. IX, Paris 1926, s. 576—627; A. Latreille, *La pensée catholique sur l'Etat depuis les dernières années du XIX e siècle*, w: *L'ecclésiologie aux XIX siècle*, Paris 1960, s. 282—283.

⁶¹ Viladrich, dz. cyt., s. 29.

⁶² Y. Congar, *L'ecclésiologie de la Révolution français au Concile du Vatican, sous le signe de l'affirmation de l'autorité*, w: *L'ecclésiologie au XIX e siècle*, Paris 1960, s. 77—114; A. Chavasse, *L'ecclésiologie au Concile du Vatican. L'infaillibilité de l'Eglise*, w: *L'ecclésiologie au XIX e siècle*, Paris 1960, s. 233—245.

na była niewystarczająca dla ujęcia różnorodności odcieni życia kościelnego i szerokiej problematyki wiernego. Stąd w Kodeksie z 1917 r. nie ma elementów prawnych gotowych dla zbudowania pojęcia prawa fundamentalnego wiernego według wymogów i potrzeb Kościoła posoborowego⁶³.

Nie można jednak powiedzieć, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku zupełnie nie zajmował się problematyką podstawowych praw chrześcijan. W Kodeksie tym prawodawca gwarantuje ochronę wielu praw człowieka i chrześcijanina, choć nie wszystkie sformułowania w tej dziedzinie są wyczerpujące i precyzyjne. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku nie używa nazwy „podstawowe prawa człowieka”, ani „podstawowe prawa chrześcijanina”. Nie ma również systematycznego katalogu tych praw. Jednakże w różnych działach prawa kodeksowego, a zwłaszcza w prawie osobowym, procesowym i karnym widoczna jest ochrona praw człowieka. Na wielu miejscach jest również mowa o prawach chrześcijanina. W celu dokładniejszego omówienia rozważanego zagadnienia należy przeanalizować te kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., w których jest mowa pośrednio lub bezpośrednio o prawach człowieka i chrześcijanina⁶⁴.

Generalna zasada została sformułowana w kan. 87. Mówi ona, że przez chrzest człowiek nabywa osobowość w Kościele ze wszystkimi prawami i obowiązkami chrześcijan, chyba że gdy chodzi o prawa, stanie na przeszkodzie brak jedności z Kościołem, lub zostanie przezeń nałożona cenzura⁶⁵. Fundamentalną zasadą tego kanonu jest to, że człowiek nabywa osobowość prawną w Kościele ze wszystkimi obowiązkami i prawami jedynie przez chrzest⁶⁶. Chrzest jest nie tylko warunkiem uprzednim absolutnie koniecznym do nabycia osobowości prawnej w Kościele, lecz prawdziwą przyczyną sprawczą, faktem prawnym, przez który człowiek staje się podmiotem praw i obowiązków specyficznych, istotowo różnych od tych, które przysługują człowiekowi z racji urodzenia naturalnego⁶⁷. Drugą część kan. 87 zawiera zasadę wyjątkową, stwierdzającą, że po przyjęciu chrztu mogą być trzy przeszkody uniemożliwiające korzystanie w pełni z uprawnień przysługujących chrześcijaninowi, a mianowicie herezja, przez którą traci się łączność w wierze, schizma, która oddziela od jedności władzy kościelnej i cenzura, która za pewne przestępstwa pozbawia wiernego korzystania z niektórych dóbr duchowych⁶⁸. Przeszkody te są okolicznościami faktycznymi, ograniczającymi korzystanie z uprawnień niezależnie od pozytywnego prawa ludzkiego. Przeszkody te są rzeczywistością zaistniałą na skutek działania samego za-

⁶³ Viladrich, dz. cyt., s. 32.

⁶⁴ Częściowe analizy pod tym kątem prezentują: L. de Luca, *I diritti fondamentali dell'uomo nell'ordinamento canonico*, w: Acta Congressus Internationalis Iuris Canonici (Romae, in aedibus Pont. Universitatis Gregorianae 25—30 Septembris 1959), Romae 1953, s. 88—103; P. Hinder, *Grundrechte in der Kirche. Eine Untersuchung zur Begründung der Grundrechte in der Kirche*, Freiburg Sch. 1977, s. 81—90; H. Heinemann, *Menschenrechte? Eine Anfrage an das Kirchenrecht*, Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 25(1974) 3, s. 238—255.

⁶⁵ Kan. 87: „Baptizmate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus christianorum iuribus et officiis, nisi, ad iura quod attinet, obstat obex, ecclesiasticae communionis vinculum impediens, vel lata ab Ecclesia censura”. Zob. F. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum*, t. II, Romae 1923, n. 1.

⁶⁶ P. Gismondi, *Gli acatolici nel diritto della Chiesa*, Ephemerides Iuris Canonici 2(1946), s. 227—249; 3(1947), s. 20—45; W. Onclin, *Considerationes de iuribus subjectivorum in Ecclesia fundamento ac natura*, Ephemerides Iuris Canonici 8(1952), s. 11—16.

⁶⁷ G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia*. Commentarius libri II Codicis Iuris Canonici canones praeliminares 87—106, Parisiis 1955², s. 15.

⁶⁸ H. Insadowski, *Osoba prawna*, Studium prawno-kanoniczne, Lublin 1927, s. 27; A. Blat, *De personis*, Romae 1921, s. 5—7.

interesowanego, bez jakiegokolwiek pozytywnego udziału władzy kościelnej. On sam bowiem swoim postępowaniem wyłącza się z pełnej wspólnoty kościelnej⁶⁹. Trwanie w łączności może być mniej lub więcej pełne, może przyjmować rozmaite stopnie. Trzeba więc stwierdzić, że w takim stopniu, w jakim ktoś spełnia podstawowe obowiązki ochrzczonych, nie można mu odmówić zasadniczych uprawnień⁷⁰.

Oprócz ogólnego stwierdzenia kan. 87 KPK z 1917 r., że przyjęcie chrztu jest fundamentem wszystkich praw i obowiązków przysługujących ochrzczonym i włączonym do społeczności Kościoła, w wielu kanonach można spotkać ochronę niektórych podstawowych praw. I tak należy stwierdzić, że w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. chronione było podstawowe prawo człowieka do życia. Wprawdzie prawo to nie zostało pozytywnie i wyraźnie sformułowane, ale jest wiele kanonów, których celem jest ochrona tego prawa. Kan. 2350 § 2 uznaje samobójstwo za przestępstwo i przewiduje sankcję przeciw winnym usiłowania samobójstwa. Inny kanon 1240 § 1 n. 3 odmawia pogrzebu kościelnego tym, którzy z rozmysłem dokonali samobójstwa. W kan. 2351 § 1 przewidziane są też kary przeciw biorącym udział w pojedynkach. Celem norm ustanowionych przeciw pojedynkom jest ochrona życia drugiego i ochrona życia własnego. Kodeks broni również prawa jednostki do rzeczy koniecznych do życia. Według kan. 1923 § 1 przy egzekucji przymusowej należy dłużnikowi zostawić zawsze to, co służy do utrzymania i pracy zawodowej. Prawo kanoniczne chroni życie ludzkie od chwili poczęcia nakładając w kan. 2150 § 1 sankcję karną na spędzających płód.

Z prawem do życia związane jest prawo do integralności fizycznej. Ochrona tego prawa wyrażona jest w sposób negatywny w kan. 985 n. 5, według którego, ci którzy okaleczyli siebie lub innych popadają w nieprawidłowość z przestępstwa. Z wymienionych przykładów można się było przekonać, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. bronił prawa do życia.

Innym przykładem ochrony praw człowieka jest kan. 1035, w którym zostało powiedziane, że wszyscy, którym prawo nie zabrania, mogą zawrzeć małżeństwo. Dyspozycja kan. 1087 wprowadzała sankcję nieważności dla małżeństw zawieranych pod wpływem przymusu i bojaźni. Wolność człowieka do zawarcia małżeństwa jest chroniona w kan. 2353, gdzie prawodawca nakładał sankcję na tych, którzy porywają kobietę, aby zawrzeć małżeństwo. Dalej można stwierdzić, że w Kodeksie jest mowa o prawie do swobodnego wyboru stanu życia. Nie ma pozytywnej deklaracji tego prawa, ale jest ono chronione wtedy, gdy jest mowa o ochronie wolności przyjęcia święceń (kan. 214 § 1), wstąpienia do nowicjatu (kan. 542 n. 1), złożenia uroczystej profesji (kan. 572 § 1 n. 4). Zmuszający do podjęcia tych czynności podlegają sankcji karnej ustanowionej w kan. 2352. Według opinii kanonistów w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. jest zawarte prawo wiernych do przynależności do stowarzyszeń religijnych⁷¹. Nie ma wyraźnie sformułowanej zasady dotyczącej wolności stowarzyszeń, ale zawarta jest ona *implicite* w kan. 684⁷².

Kolejnym prawem deklarowanym przez Kodeks z 1917 r. jest prawo do

⁶⁹ M. Z u r o w s k i, *Hierarchiczne funkcje zarządzania Kościołem*, t. I, Warszawa 1979, s. 28.

⁷⁰ W. B e r t r a m s, *De gradibus „communio” in doctrina Vaticanum II*, *Gregorianum* 47(1966), s. 292; M. Z u r o w s k i, *Wspólnota kościelna „communio” podstawą prawa kościelnego?*, *Prawo Kanoniczne* 20(1977) nr 1—2, s. 75—77.

⁷¹ B. P r i m e t s h o f e r, *Zasada prawa o zgromadzeniach w prawie kanonicznym*, *Concilium* 1969. *Międzynarodowy Przegląd Teologiczny*, Poznań 1970, s. 168.

⁷² Kan. 684: „Fideles laude digni sunt, si sua dent nomina associationibus ab Ecclesia erectis vel saltem commendatis...”

wolności religijnej. Kan. 1351 stwierdza, że nikt nie może być zmuszany do przyjęcia wiary katolickiej, a kan. 752 § 1 mówi, że dorosły nie może być ochrzczony bez własnej wiedzy i zgody. Ochrona wolności religijnej obejmuje również prawo rodziców w stosunku do ich dzieci. Kan. 750 § 1 postanawia, że dziecko może być ochrzczone tylko za zgodą rodziców, albo opiekunów lub jednego z nich, z wyjątkiem niebezpieczeństwa śmierci.

Spośród uprawnień typowych dla chrześcijan Kodeks z 1917 r. w kan. 682 wymienia prawo do dóbr duchowych i środków koniecznych do zbawienia⁷³. W tak szerokim i ogólnym sformułowaniu można zamknąć wiele innych podstawowych uprawnień przysługujących członkom społeczności Kościoła.

W kodeksie z 1917 r. zawarte jest również prawo do ochrony prawnej (kan. 1667).

Odpowiadając na pytanie w jaki sposób Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. traktuje problematykę podstawowych praw chrześcijan, należy udzielić złożonej odpowiedzi. Kodeks nie formułuje podstawowych praw wiernych, ale problematyka ta nie jest mu obca. Sformułowania wielu kanonów świadczą o tym, że prawodawca chroni wiele praw podmiotowych. W Kodeksie z 1917 r. nie ma rozróżnienia na podstawowe prawa człowieka i podstawowe prawa chrześcijanina. W chwili promulgacji Kodeksu takich określeń nie używano. Dopiero po Soborze Watykańskim II pojawiły się tendencje bliższego określania i wyliczania poszczególnych praw wiernych. Przy czym wysunięto postulat, aby w nowym prawie kodeksowym, czy konstytucyjnym Kościoła został sformułowany nie katalog praw człowieka, ale katalog praw chrześcijanina⁷⁴. Katalog taki został opracowany i ogłoszony w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Proklamacja podstawowych praw i obowiązków chrześcijan w uchwałach Soboru Watykańskiego II

Problematyka podstawowych praw i obowiązków chrześcijan zaczęła się rozwijać po Soborze Watykańskim II w związku z nowym spojrzeniem na naturę Kościoła zawartą w konstytucji dogmatycznej o Kościele „*Lumen gentium*” i innych uchwałach soborowych. Konstytucja „*Lumen gentium*” jest wyrazem rozwijającej się samoświadomości Kościoła, opartej na kontemplacji danych Objawienia Bożego. Centralne tematy eklesjalne zostały opracowane w ośmiu rozdziałach tejże konstytucji. Między innymi została dopracowana doktryna teologiczna na temat wspólnej sytuacji członków Kościoła. Podkreśla ona wolę Boga zbawiania ludzi nie pojedynczo, ale we wspólnocie Ludu Bożego, istnienie fundamentalnej równości wśród wszystkich ochrzczonych, wspólne powołanie do świętości w Kościele, udział wszystkich ochrzczonych w zbawczym posłannictwie Chrystusa i Kościoła. W związku z wyjaśnianiem tych zasadniczych tematów zarówno konstytucja „*Lumen gentium*”, jak i inne uchwały soborowe zawierają deklaracje uprawnień i obowiązków, jakie przysługują ochrzczonym w Kościele.

Analizując uchwały soborowe można stwierdzić, że uprawnienia te są wyrażane w różnych terminach, bądź jako prawa chrześcijan, bądź jako prawa wiernych, bądź jako prawa katolików świeckich.

W czwartym rozdziale konstytucji „*Lumen gentium*” został podkreślony

⁷³ Kan. 682: „*Laici ius habent recipiendi a clero, ad normam ecclesiae disciplinae, spiritualia bona et potissimum adiumenta ad salutem necessaria*”.

⁷⁴ R. Sobański, *Merytoryczne i metodologiczne problemy wykładu podstaw prawa kościelnego*, w: *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, Warszawa 1978, s. 161—162.

czynny udział w misji zbawczej Kościoła wszystkich wiernych świeckich i wszystkich ochrzczonych. Konstytucja ta stwierdza, że ludzie świeccy zrzeszeni w Ludzie Bożym i ustanowieni w jednym Ciele Chrystusowym pod jedną Głową, kimkolwiek są, powołani są, aby jako żywe członki ze wszystkich sił swoich, jakie otrzymali z dobrodziejstwa Stworzyciela i z łaski Odkupiciela, przyczyniali się do wzrastania Kościoła i do jego ustawicznego uświęcania. Apostolstwo świeckich jest uczestniczeniem w samej zbawczej misji Kościoła i do tego właśnie apostolstwa sam Pan przeznacza wszystkich przez chrzest i bierzmowanie⁷⁵. Na innym miejscu konstytucja mówi: „Ludzie świeccy, tak jak wszyscy chrześcijanie, mają prawo otrzymywać w obfitości od swoich pasterzy duchowe dobra Kościoła, szczególnie pomoc słowa Bożego i sakramentów, sami zaś przedstawiać pasterzom swoje potrzeby i życzenia z taką swobodą i ufnością, jaka przystoi synom Bożym, i braciom w Chrystusie. Stosownie do posiadanej wiedzy, kompetencji i autorytetu mają możliwość, a niekiedy nawet obowiązek ujawniania swojego zdania w sprawach, które dotyczą dobra Kościoła... Ludzie świeccy, tak jak wszyscy wierni Chrystusowi, winni z chrześcijańskim posłuszeństwem stosować się ochoczo do tego, co postanawiają święci pasterze, reprezentujący Chrystusa, jako nauczyciele i kierownicy w Kościele. Winni tak czynić, idąc w tym za przykładem Chrystusa, który swym posłuszeństwem aż do śmierci otworzył wszystkim ludziom błogosławioną drogę wolności synów Bożych. Słuszną zaś wolność, która wszystkim przysługuje w społeczności ziemskiej, winni pasterze skrupulatnie respektować”⁷⁶.

Teksty te wskazują na uznanie podstawowych praw i obowiązków w Kościele. Wymieniają one prawo do dóbr duchowych Kościoła, szczególnie słowa Bożego i sakramentów, prawo i obowiązek przedstawiania pasterzom swoich potrzeb i życzeń, prawo i obowiązek ujawniania opinii w sprawach dotyczących dobra Kościoła, obowiązek posłuszeństwa pasterzom, prawo do słusznej autonomii w sprawach doczesnych, prawo i obowiązek apostolstwa.

O dynamicznym i odpowiedzialnym uczestniczeniu w zbawczej misji Kościoła mówią też inne uchwały soborowe. Na przykład konstytucja o liturgii świętej zachęca do czynnego udziału w obrzędach religijnych: „Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszystkich wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, którego się domaga sama natura liturgii. Na mocy chrztu lud chrześcijański, „rodzaj wybrany, królewskie kapłaństwo, naród święty, lud nabyty” (1 P 2,9; por. 2,4—5) jest uprawniony i zobowiązany do takiego udziału”⁷⁷. Tekst ten wskazuje na istnienie prawa i obowiązku wiernych do czynnego udziału w liturgii.

Wiele wskazań praktycznych na temat budowania Mistycznego Ciała Chrystusa podaje dekret o apostolstwie świeckich, który najpierw stwierdza, że wszyscy ochrzczeni powołani są do apostołowania: „Kościół powstał do życia w tym celu, by szerząc królestwo Chrystusowe po całej ziemi ku chwale Ojca, uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia aby przez nich skierować cały świat rzeczywiście do Chrystusa. Wszelka działalność Ciała Mistycznego zmierzająca do tego celu nazywa się apostolstwem, które Kościół sprawuje poprzez wszystkie swoje członki, jednak na różne sposoby. Powołanie bowiem chrześcijańskie jest z natury swojej również powołaniem do apostolstwa... Dla spełniania tego apostolstwa udziela wiernym Duch Święty, sprawujący dzieło uświęcania Ludu Bożego przez

⁷⁵ *Lumen gentium*, n. 33; *Apostolicam actuositatem*, n. 3, 35.

⁷⁶ *Lumen gentium*, n. 37.

⁷⁷ *Sacrosanctum Concilium*, n. 14.

posługę słowa i sakramenty, także innych szczegółowych darów (por. 1 Kor 12,7), „udzielając każdemu tak, jak chce” (1 Kor 12,11), by „służąc sobie wzajemnie każdy tą łaską, jaką otrzymał”, przyczyniali się i oni „jako dobrzy szafarze różnorodnej łaski Bożej” (1 P 4,10) do budowania całego ciała w miłości (por. Ef 4,16). Z przyjęcia tych charyzmatów, nawet zwyczajnych, rodzi się dla każdego wierzącego prawo i obowiązek używania ich w Kościele i świecie dla dobra ludzi i budowania Kościoła”⁷⁸. W kontekście nauki o powołaniu wszystkich do apostołstwa uznane jest prawo i obowiązek używania charyzmatów w Kościele. Na innym miejscu dekret ten omawiając różne formy apostołstwa stwierdza: „Świeccy mogą prowadzić działalność apostołską, bądź to indywidualnie, bądź zrzeszeni w różnych wspólnotach lub stowarzyszeniach... Zachowując należyty stosunek do władz kościelnych, mają prawo świeccy zakładać stowarzyszenia, kierować nimi i wstępować do już istniejących”⁷⁹. W przytoczonym tekście zawarte jest prawo do stowarzyszeń kościelnych.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim podkreśla prawo ochrzczonych do wychowania chrześcijańskiego: „Wszyscy chrześcijanie, którzy jako nowe stworzenie dzięki odrodzeniu z wody i z Ducha Świętego nazywają się dziećmi Bożymi i są nimi, mają prawo do wychowania chrześcijańskiego. Wychowanie to zdąża nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej, dopiero co opisanego, lecz ma na względzie przede wszystkim to, aby ochrzczeni, wprowadzani stopniowo w tajemnicę zbawienia, stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary”⁸⁰.

O budowaniu Mistycznego Ciała Chrystusowego mówi też dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele. Omawiając zadania biskupów w stosunku do Kościołów partykularnych stwierdza między innymi: „W rozrządzaniu pasterskiej pieczy biskupi niech zostawiają swym wiernym przynależny im udział w sprawach Kościoła, uznając ich obowiązek, jak też prawo do czynnej współpracy w budowie Mistycznego Ciała Chrystusowego”⁸¹. Tekst ten wyraźnie mówi o prawie i obowiązku współpracy w budowaniu Mistycznego Ciała Chrystusowego. Natomiast dekret o posłudze i życiu kapłanów omawiając współpracę wiernych z kapłanami, przypomina wiernym obowiązek troski o potrzeby materialne Kościoła: „Prezbiterzy oddani służbie Bożej w pełnieniu urzędu sobie powierzonego godni są, by otrzymać słuszne wynagrodzenie, ponieważ „godzien jest robotnik zapłaty swojej” (Łk 10,7), a także „Pan postanowił, aby ci, którzy głoszą Ewangelię, z Ewangelii żyli” (1 Kor 9,14). Dlatego też, o ile skądinąd nie zapewniono prezbiterom słusznego wynagrodzenia, sami wierni — ponieważ dla ich dobra prezbiterzy pracują — mają prawdziwy obowiązek zatroszczyć się o to, aby mogli im zapewnić konieczne środki do uczciwego i godnego życia”⁸².

Przytoczone teksty świadczą o woli Soboru uznania podstawowych praw i obowiązków wspólnych wszystkim ochrzczonym w Kościele. Analizując sformułowania tych praw i obowiązków w uchwałach soborowych można zauważyć, że sformułowania te nie posiadają jednakowej rangi formalnej. W niektórych wypadkach spotyka się wyraźnie, autentyczne uznanie wyrażone w formule: „chrześcijanie mają prawo i obowiązek...”, w innych wypadkach są równoważne wyrażenia. Prawa i obowiązki chrześcijan nie są

⁷⁸ *Apostolicam actuositatem*, n. 2, 3.

⁷⁹ *Apostolicam actuositatem*, n. 15, 19; *Dignitatis humanae*, n. 4.

⁸⁰ *Gravissimum educationis*, n. 2.

⁸¹ *Christus Dominus*, n. 16.

⁸² *Presbyterorum ordinis*, n. 20; *Apostolicam actuositatem*, n. 10; *Ad gentes*, n. 17, 36, 38.

wyliczone w jednym miejscu lecz umieszczone są w różnych uchwałach soborowych, w różnych kontekstach doktrynalnych, z okazji omawiania różnych tematów. Nasuwa się uwaga, że miejscem najbardziej odpowiednim dla deklaracji praw i obowiązków wspólnych wszystkim ochrzczonej byłby drugi rozdział konstytucji dogmatycznej o Kościele „*Lumen gentium*”, który podkreśla wspólne i podstawowe elementy Ludu Bożego. Jednakże trzeba wziąć pod uwagę, że dokumenty soborowe mają charakter doktrynalny i pastoralny, a nie prawny. Sobór nie miał na celu proklamacji systematycznego katalogu praw i obowiązków chrześcijan. Wskazał jedynie przykładowo niektóre z nich.

Oprócz wyraźnych deklaracji praw i obowiązków chrześcijan w dokumentach soborowych można stwierdzić także milczące ich uznanie. Takie uznanie występuje wtedy, gdy uprawnienia ukryte są *implicite* w tekście. Wówczas interpretacja kontekstu doktrynalnego dopomaga do ustalenia konkretnego uprawnienia.

I tak na przykład interpretacja pewnych tekstów świadczy o woli Soboru uznania prawa wiernego do studiowania dyscyplin teologicznych. Prawo to ujawnia się jako praktyczna konsekwencja doktryny soborowej o odpowiedzialności każdego wiernego za aktywne uczestniczenie w budowaniu Kościoła i uzyskaniu jego celów. Ta odpowiedzialność może być wprowadzona w czyn poprzez uprawianie, badanie i nauczanie dyscyplin teologicznych, bo pogłębianie znajomości tajemnicy Chrystusa i Kościoła sprzyja jego rozwojowi. Tak przedstawione uprawnienie domyślnie uznane jest w konstytucji dogmatycznej o Kościele⁸³, w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym⁸⁴, w dekrecie o apostołstwie świeckich⁸⁵, w dekrecie o działalności misyjnej Kościoła⁸⁶, w deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim⁸⁷. W żadnym z wymienionych dokumentów nie ma ścisłego uznania wyrażonego w formule: „chrześcijanie mają prawo...”. Przytoczmy teksty, w których w sposób bardziej wyraźny przedstawiony jest obowiązek, z którego natury rzeczy wynikają pewne uprawnienia: „Pożądane jest, żeby wielu świeckich katolików zyskiwało odpowiednie wykształcenie w naukach teologicznych i żeby duża część spośród nich studia te gorliwie uprawiała i pogłębiała. Ażeby zaś zadanie swoje mogli oni wykonywać, trzeba przyznać wiernym, czy to duchownym czy świeckim, należną wolność badania, myślenia oraz wyrażania pokornie i odważnie swego zdania w sprawach, których znajomością się odznaczają”⁸⁸. „Młodzież zaś bardziej uzdolnioną tak z katolickich, jak i z innych uniwersytetów, okazującą zdatność do uczenia i badania naukowego, winno się szczególnie troskliwie kształcić i kierować do podejmowania funkcji profesorskich”⁸⁹. „Niektórzy zaś powinni gruntowniej przygotować się w instytucjach misjologicznych lub na innych fakultetach czy uniwersytetach, aby mogli skuteczniej wypełniać specjalne zadania i swą wiedzą pomagać innym misjonarzom w wykonywaniu działalności misyjnej, która szczególnie w naszych czasach stwarza wiele tak trudnych, jak i korzystnych sytuacji... Szczególnej pochwały godni są ci świeccy, którzy na uniwersytetach lub w instytutach naukowych przyczyniają się swymi badaniami historycznymi lub religioznawczymi do lepszego poznania ludów i re-

⁸³ *Lumen gentium*, n. 35.

⁸⁴ *Gaudium et spes*, n. 62.

⁸⁵ *Apostolicam actuositatem*, n. 29.

⁸⁶ *Ad gentes*, n. 26, 41.

⁸⁷ *Gravissimum educationis*, n. 10.

⁸⁸ *Gaudium et spes*, n. 62.

⁸⁹ *Gravissimum educationis*, n. 10.

ligii, pomagając w ten sposób zwiastunom Ewangelii i przygotowując dialog z niechrześcijanami”⁹⁰.

Inne z kolei teksty mówią nie wprost o prawie do własnej duchowości. Istnieje kilka tekstów, z których można wywnioskować to prawo⁹¹. Przytoczmy dwa spośród nich. Pierwszy tekst mówi o wspólnym powołaniu do świętości, która to świętość może być realizowana w różny sposób: „Wszyscy w Kościele, niezależnie od tego, czy należą do hierarchii, czy są przedmiotem jej funkcji pasterskiej, powołani są do świętości, zgodnie ze słowami Apostoła: „Albowiem wołą Bożą jest uświęcenie wasze” (1 Tes 4,3; por. Ef 1,4). Ta zaś świętość Kościoła nieustannie ujawnia się i ujawniać się powinna w owocach łaski, które Duch rodzi w wiernych; rozmaicie wyraża się ona u poszczególnych ludzi, którzy we właściwym sobie stanie życia dążą do doskonałości miłości, będąc zbudowaniem dla innych”⁹². Drugi tekst mówi o godności i wolności chrześcijan: „Udziałem tego Ludu stała się godność i wolność synów Bożych”⁹³. Na podstawie tych dwóch tekstów rozumie się, że fundamentalna równość wszystkich wiernych polega na jednakowym powołaniu do świętości. Niemniej godność i wolność synów Bożych, wspólna wszystkim wiernym domaga się także osobistej sfery autonomii w poszukiwaniu doskonałości i w wyborze drogi prowadzącej do świętości. Sobór posiada świadomość konieczności harmonijnego połączenia zasady równości z zasadą wolności każdego wiernego. W praktyce równowaga ta może być zagwarantowana poprzez uznanie prawa do własnej duchowości.

Z tekstów soborowych można również wywnioskować uznanie obowiązku i prawa do własnego obrządku. W dekrecie o ekumenizmie czytamy: „Strzegąc jedności w rzeczach koniecznych niech wszyscy zachowują w Kościele należną wolność, stosownie do zleconych sobie zadań, zarówno w różnych formach życia duchowego i karności, jak też w różnaitości obrzędów liturgicznych, owszem, nawet w teologicznym opracowaniu objawionej prawdy”⁹⁴. Z kolei dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele przypomina o obowiązku troski duszpasterskiej w stosunku do wiernych innego obrządku: „Tam gdzie znajdują się wierni odmiennego obrządku, niech w tym również celu zatroszczy się biskup diecezji o ich duchowe potrzeby, czy to przez kapłanów i parafie tego obrządku, czy przez wikariusza biskupiego, wyposażonego w odpowiednie władze, czy nawet, w razie potrzeby, w godność biskupią, czy też osobiście, pełniąc funkcję ordynariusza różnych obrządków”⁹⁵. Analizując dalej dokumenty soborowe można by z pewnością odczytać w nich i inne prawa i obowiązki chrześcijan.

Reasumując, na podstawie przytoczonych wyżej tekstów soborowych, można stworzyć następujący katalog podstawowych praw i obowiązków chrześcijan:

1. Prawo i obowiązek czynnego udziału w liturgii⁹⁶,
2. Prawo do dóbr duchowych Kościoła, szczególnie słowa Bożego i sakramentów⁹⁷,
3. Obowiązek posłuszeństwa pasterzom⁹⁸,

⁹⁰ *Ad gentes*, n. 26, 41.

⁹¹ *Lumen gentium*, n. 9, 11, 32, 39, 41, 42.

⁹² *Lumen gentium*, n. 39.

⁹³ *Lumen gentium*, n. 9.

⁹⁴ *Unitatis redintegratio*, n. 4.

⁹⁵ *Christus Dominus*, n. 23.

⁹⁶ *Sacrosanctum Concilium*, n. 14.

⁹⁷ *Lumen gentium*, n. 37.

⁹⁸ *Lumen gentium*, n. 37; por. 25, 27.

4. Prawo i obowiązek wypowiedzania swego zdania w sprawach dotyczących dobra Kościoła ⁹⁹,
5. Prawo przedstawiania pasterzom swoich potrzeb i życzeń ¹⁰⁰,
6. Prawo do autonomii w sprawach doczesnych ¹⁰¹,
7. Prawo do własnego obrządku ¹⁰²,
8. Prawo i obowiązek współpracy w budowaniu Mistycznego Ciała Chrystusowego ¹⁰³,
9. Prawo do chrześcijańskiego wychowania ¹⁰⁴,
10. Prawo i obowiązek apostołstwa ¹⁰⁵,
11. Prawo i obowiązek używania osobistych charyzmatów ¹⁰⁶,
12. Prawo do studiowania dyscyplin teologicznych ¹⁰⁷,
13. Prawo do zakładania stowarzyszeń religijnych, kierowania nimi i należenia do nich ¹⁰⁸,
14. Prawo do własnej duchowości ¹⁰⁹,
15. Obowiązek zarządzania materialnym potrzebom pasterzy ¹¹⁰.

Podobny katalog praw i obowiązków chrześcijan sporządził P. Hinder ¹¹¹.

P. J. Viladrich ¹¹² zadaje sobie pytanie, czy w uchwałach soborowych zawarta jest specjalna doktryna podstawowych praw i obowiązków chrześcijan. Studium dokumentów soborowych odnośnie tej kwestii nasuwa według niego kilka spostrzeżeń. Najpierw nie zawsze wiadomo, czy uprawnienie sformułowane w dokumentach soborowych zostało uznane ze względu na wymogi pozytywnego prawa Bożego, czy czysto kościelnego. Wyłania się problem oceny, czy w danym wypadku znajdujemy się wobec uznania o charakterze deklaracyjnym, czy konstytutywnym. W tekstach soborowych nie ma wzmianki, w których wypadkach chodzi o prawa podstawowe, a w których o prawa stanowione, kościelne. Również brak jest precyzji odnośnie podmiotów, którym prawa są przypisywane. Dokumenty soborowe mówią o prawach chrześcijan, ale także o prawach człowieka ¹¹³. Niektóre z praw chrześcijan podane są jako prawa wiernych świeckich lub jako prawa duchownych. Nie ma także opracowania doktrynalnego odnośnie funkcji, którą prawa chrześcijan mają spełnić w nadaniu Ludowi Bożemu struktury konstytucyjnej. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym zajmuje się funkcją prawnopolityczną praw człowieka w społeczności cywilnej ¹¹⁴; brak natomiast doktryny odnośnie funkcji konstytucyjnej podstawowych praw chrześcijan w społeczności kościelnej. Brakuje też środków legalnych gwarantujących skuteczność pozytywną takich praw w prawie kanonicznym. Wszystko to, zdaniem Viladricha, skłania do stwierdzenia, że uchwały Soboru Wat. II, pomimo tek-

⁹⁹ *Lumen gentium*, n. 37; *Gaudium et spes*, n. 62.

¹⁰⁰ *Lumen gentium*, n. 37.

¹⁰¹ *Lumen gentium*, n. 37; *Apostolicam actuositatem*, n. 7.

¹⁰² *Unitatis redintegratio*, n. 4; *Christus Dominus*, n. 23; *Dignitatis humanae*, n. 2; *Orientalium Ecclesiarum*, n. 4; *Sacrosanctum Concilium*, n. 3.

¹⁰³ *Christus Dominus*, n. 16.

¹⁰⁴ *Gravissimum educationis*, n. 2.

¹⁰⁵ *Apostolicam actuositatem*, n. 3, 25; *Lumen gentium*, n. 33.

¹⁰⁶ *Apostolicam actuositatem*, n. 3.

¹⁰⁷ *Gaudium et spes*, n. 62; *Ad gentes*, n. 26, 41; *Apostolicam actuositatem*, n. 29; *Dignitatis humanae*, n. 3; *Gravissimum educationis*, n. 10.

¹⁰⁸ *Apostolicam actuositatem*, n. 15, 19; *Dignitatis humanae*, n. 4.

¹⁰⁹ *Lumen gentium*, n. 9, 11, 32, 39, 41, 42.

¹¹⁰ *Presbyterorum ordinis*, n. 20, 21; *Apostolicam actuositatem*, n. 10; *Ad gentes*, n. 17, 36, 38.

¹¹¹ Hinder, dz. cyt., s. 99—100.

¹¹² Viladrich, dz. cyt., s. 245—250.

¹¹³ *Gaudium et spes*, n. 29, 41, 62, 71, 73.

¹¹⁴ *Gaudium et spes*, n. 73, 74, 75.

stów, które mówią o uznaniu podstawowych praw chrześcijan, nie zawierają specyficznej doktryny odnośnie problematyki, która mogłaby być określona jako doktryna soborowa podstawowych praw chrześcijan.

Definiowanie i systematyczne katalogowanie praw chrześcijan nie było głównym zadaniem Soboru, w porównaniu do wielkich tematów soborowych. Trudno się dziwić, że w uchwałach soborowych nie ma definicji podstawowych praw chrześcijan, ani teoretycznego opracowania założeń prawnych takich uprawnień, ani ich systematycznego wyliczenia. Jednakże w całości doktryny soborowej znajdują się podstawowe zasady teologiczne i wskazania praktyczne, które czynią możliwym konstrukcję tych praw. Sobór dał niezbite dowody na istnienie fundamentalnych praw i obowiązków chrześcijan. Uznania praw chrześcijan zawarte są w dokumentach soborowych w szerszej doktrynie odnoszącej się do ochrzczonych i do konsekwencji ich przynależności do Ludu Bożego. Sobór przypisuje prawa ochrzczonym jako konsekwencje położenia sakramentalnego ochrzczonych w społeczności Ludu Bożego. Jest to centralna tematyka soborowa. Liczne prawa chrześcijan formułowane są w kontekście różnych zadań, jakie mają do spełnienia ochrzczeni w Kościele. Niewątpliwie, wnikliwiej opracowana została problematyka praw człowieka, ale ona należy do wielkiej tradycji Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i poruszana była już wielokrotnie w licznych dokumentach papieskich.

Teksty soborowe, w których uznane są wyraźnie lub ukrycie pewne prawa chrześcijan, chociaż nie stanowią dopracowanej doktryny prawnej spełniają pewną funkcję zgodną z celami i naturą Soboru. Po pierwsze wykazują niezbicie istnienie praw chrześcijan w Kościele i podkreślają pewną kategorię praw subiektywnych, które posiadają ochrzczeni z racji uczestnictwa w jednym, wspólnym kapłaństwie Chrystusa. Po drugie teksty soborowe podkreślają, że wyliczenie niektórych podstawowych praw ochrzczonych nie rości sobie pretensji, by być wyliczeniem systematycznym i wyczerpującym lecz dowodzi woli Soboru uznania statusu prawnego wiernych w miarę rozwoju doktryny dotyczącej Ludu Bożego. Po trzecie, najbardziej twórczym wkładem Soboru w nasz temat nie jest, ani liczba deklarowanych praw, ani rygor formalny ich sformułowań lecz ich globalne ujęcie w świetle doktryny Vaticanum II odnośnie wiernego i Kościoła. W tym ujęciu znajdują się pewne elementy konieczne do ostatecznego i całościowego wypracowania teorii podstawowych praw i obowiązków chrześcijan w Kościele.

ZAKOŃCZENIE

Z przeprowadzonych powyżej rozważań nasuwają się pewne wnioski odnośnie rozwoju problematyki podstawowych obowiązków i uprawnień chrześcijan w okresie od Soboru Watykańskiego II do promulgacji nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 r. W tym okresie problematyka ta pojawiła się w Kościele o wiele ostrzej, aniżeli miało to miejsce w przeszłości. Podjęte zostały badania i prace zmierzające do ujęcia tych praw i obowiązków w języku prawnym w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego.

W rozwoju omawianej problematyki wyróżniły się pewne etapy, w których następowało coraz głębsze zrozumienie prawdy o aktywnej roli wszystkich chrześcijan w budowaniu wspólnoty kościelnej. Podejmowane były również pewne wysiłki, zmierzające do wyrażenia tej prawdy w języku normatywnym, czyli w kategorii obowiązków i uprawnień.

Pierwszym etapem był Sobór Watykański II, który ukazał głębsze zrozumienie godności osoby ludzkiej oraz zadań, jakie każdy człowiek ochrzczony ma z racji udziału w misji Chrystusa i Kościoła. Eklezjologia Vaticanum II

przybliżyła wiele praw teologicznych, mających źródło w Objawieniu i pomocnych w budowaniu teorii podstawowych praw i obowiązków chrześcijan. Jedną z nich jest ujęcie Kościoła jako Ludu Bożego. W dokumentach soborowych podkreślone zostało, że w Kościele wszyscy ludzie cieszą się jednakową godnością, wynikającą zarówno z faktu stworzenia na obraz Boży, jak też powołania do zbawienia. Wszyscy są równi z racji dziecięstwa Bożego, wspólnego powołania do doskonałości, jednej wiary i jednego chrztu. Inną rzeczywistością mocno zaakcentowaną przez Sobór jest prawda o partycypacji wszystkich ochrzczonych w zbawczej misji Chrystusa: misji prorockiej, kapłańskiej i królewskiej. Wspólna pozycja sakramentalna ochrzczonych, ukazana przez Sobór, dała impuls do podjęcia badań nad określeniem jednakowej dla wszystkich chrześcijan pozycji prawnej w Kościele.

Drugim etapem były prace podjęte nad sformułowaniem katalogu podstawowych obowiązków i uprawnień wszystkich chrześcijan w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego. W tym celu dokonano analizy nauki Soboru Watykańskiego II sformułowanej w języku pastoralnym i podjęto próby przekładu elementów zawartych w nauce Soboru na język normatywny, konstruując katalogi podstawowych uprawnień i obowiązków, jakie przysługują ochrzczonym we wspólnocie kościelnej. Poddano analizie te czynniki natury teologicznej, które jako wspólne wszystkim ochrzczonym, stanowią fundament statusu prawnego wiernych w Kościele. Fundamentem podstawowych obowiązków i uprawnień chrześcijan, według opinii wielu kanonistów są: godność osoby ludzkiej, odrodzenie człowieka przez chrzest, rzeczywisty udział ochrzczonych w misji zbawczej Chrystusa, zwany w dokumentach soborowych wspólnym kapłaństwem wiernych. Owa nadprzyrodzona rzeczywistość, będąca udziałem ochrzczonych, jest przyczyną fundamentalnej równości wobec Boga, Kościoła i siebie nawzajem; jest przyczyną powszechnej odpowiedzialności za rozwój i świętość Kościoła. Ta nadprzyrodzona rzeczywistość, opisana w języku teologicznym, może być również wyrażona w języku prawnym. Komisja kodyfikacyjna włożyła wiele trudu w opracowanie katalogu podstawowych praw i obowiązków chrześcijan. Katalog ten był przygotowywany przez dwa zespoły konsultorów: przez zespół „De Lege Ecclesiae Fundamentali” i przez zespół „De Populo Dei” Opracowane przez te zespoły schematy dyskutowane były wśród członków Papieskiej Komisji d/s Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, wśród członków Międzynarodowej Komisji Teologicznej, przez Konferencje Biskupów i katolickie uczelnie.

Trzecim etapem była promulgacja nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, dokonana przez Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r. W drugiej księdze Kodeksu zatytułowanej „De Populo Dei”, w kan. 208—223 zamieszczony został katalog obowiązków i uprawnień wszystkich chrześcijan. Należy stwierdzić, że do nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego został włączony katalog opracowany przez zespół konsultorów „De Lege Ecclesiae Fundamentali”. Są to więc przepisy prawa konstytucyjnego Kościoła. Katalog został zatytułowany: „De omnium christifidelium obligationibus et iuribus” — „Obowiązki i uprawnienia wszystkich chrześcijan” Taka kolejność nie jest przypadkowa. Ma uzasadnienie w nauce Kościoła. Człowiek bowiem w akcie wiary akceptuje całą rzeczywistość Kościoła, a tym samym podejmuje pewne fundamentalne zobowiązania. Należą do nich: obowiązek uznania całej prawdy głoszonej przez Kościół, uznanie wszystkich środków zbawienia istniejących w Kościele oraz uznanie zwierzchniej władzy w Kościele. Oprócz zaciągniętych w akcie wiary i w sakramencie chrztu zobowiązań, posiada także niezbywalne uprawnienia, służące do wszechstronnego rozwoju we wspólnocie kościelnej.

ARGUMENTUM

In doctrina Ecclesiae postconciliaris praeter questionem iurium hominis etiam questio iurium Christianorum consideratur. Haec questio praecipue actualis est, quoniam in Ecclesia conscientia vivit quid est communio ecclesiastica et quid est locus unusquisque baptizati in hac communione. Haec conscientia Ecclesiae in doctrina iuridica et in novo Codice Iuris Canonici viget. Unusquisque baptizatus iuribus et officiis in Ecclesia gaudet. Haec iura et officia in dignitate personae humanae, participatione in Ecclesia, sacerdotio communi fidelium fundamentum habent. Unusquisque baptizatus fundamentalibus iuribus christianorum in Ecclesia gaudet, sed in omnibus haec iura solum ille baptizatus uti potest, qui fundamentalia officia in Ecclesia implet et in plena communione ecclesiastica manet. Officia et iura fundamentalia Christianorum non ex positiva voluntate legislatoris ecclesiasticis sed ex positiva voluntate Christi oriuntur. Legislator ecclesiasticus haec officia et iura tantum agnoscit, custodit, proclamat. Elenchus illorum iurium in Codice Iuris Canonici anno 1917 promulgato non invenitur, quam in multis locis eiusdem Codicis haec iura affirmabantur. Officia et iura fundamentalia christifidelium expressis verbis in decreta Concilii Vaticani II definita sunt. Tamen elenchus horum officiorum et iurium primum in Codice Iuris Canonici Ioannis Pauli II proclamatus est.